

V. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ

№1. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДИМОВО, ВИДИНСКА ОБЛАСТ

Красимира Лука

Основната цел на проведените през 2009 г. теренни обхождания беше добиването на нова информация и обобщаването на съществуващата такава за района, разположен между двата антични обекта Ratiaria при с. Арчар и Conbustica при с. Кладоруб във връзка с провежданите вече втора година на теренни проучвания на последния (Лука 2009) (обр. 1).

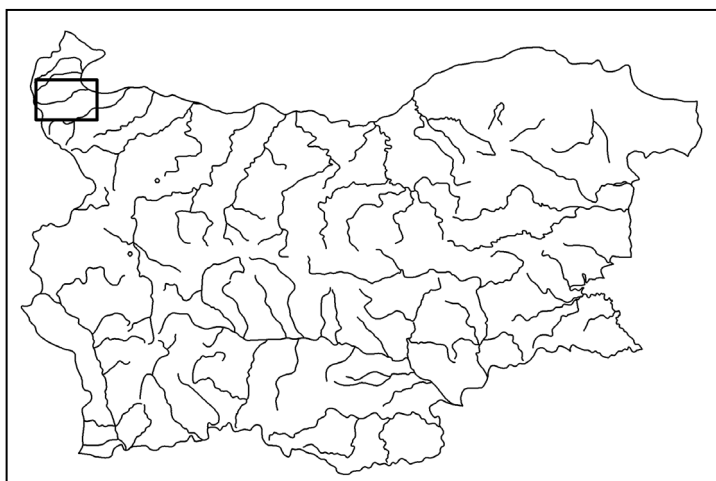
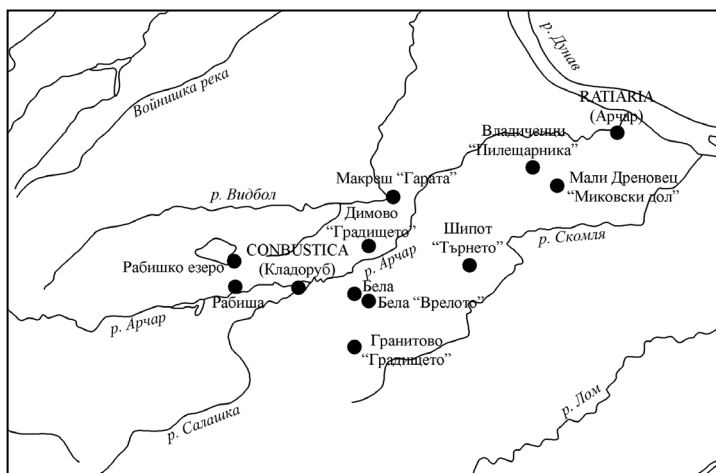
с. Рабиша. През 2009 г. източването на Рабишкото езеро ни позволи да регистрираме по неговия източен бряг останки от вероятно твърде голямо селище, намиращо се понастоящем под водите на езерото. На разстояние от около 500 м по брега на езерото бяха засечени каменни струпвания, примесени с голямо количество керамични фрагменти. Според произхождащите от тук материали времето на съществуване на това селище може да бъде отнесено към IV в.

В. Добруски, който в края на XIX в. регистрира върху хълма Магура каменна кариера, предполага, че тук е бил добиван варовикът, използван за изработването на надгробни и други паметници, известни от землищата на селата Рабиша, Кладоруб и Бела (Добруски 1890, 34). Твърде вероятно е, селището разположено на брега на Рабишкото езеро да е било свързано именно с това производство.

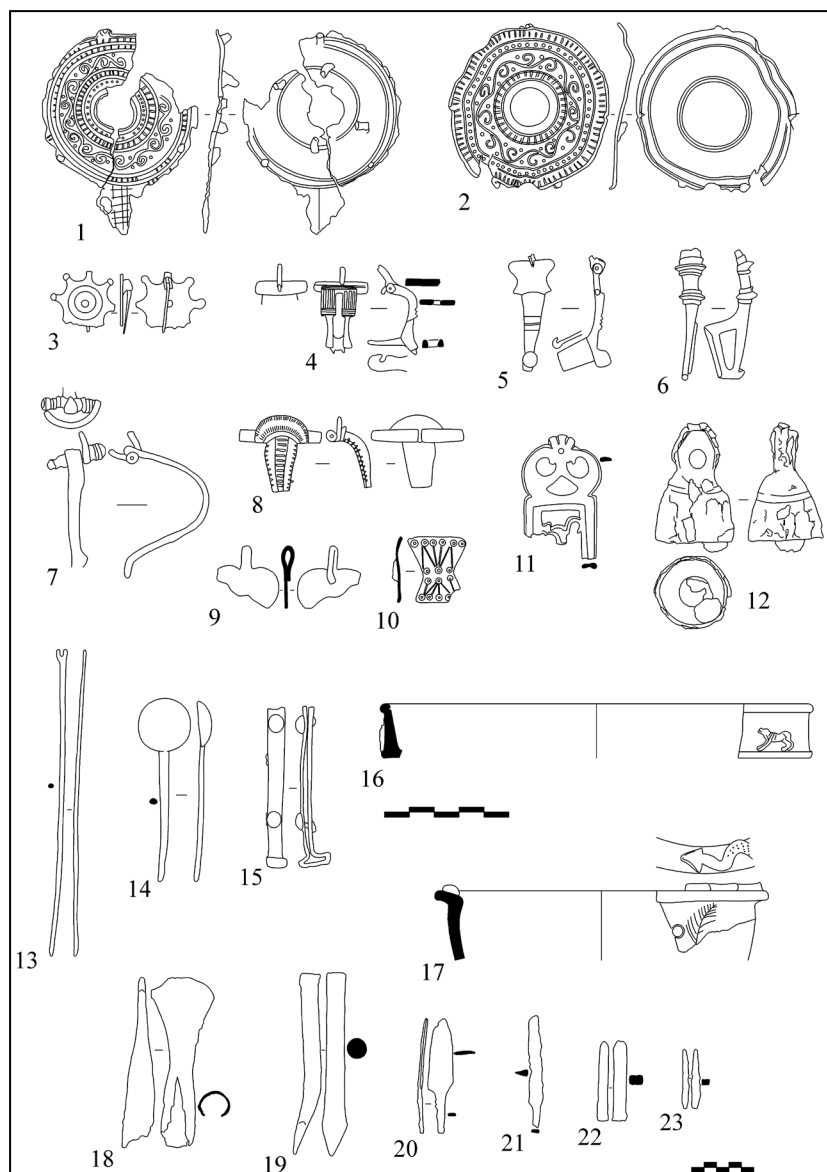
с. Бела. От с. Бела в литературата са известни общо 4 votivни надписа (Геров 1953, №№240-243), чието точно местонамиране не е уточнено. Установено беше, че те са били открити в южната периферия на село Горна Бела, около карстовия извор „Врелото“. Източно и северно около каптирания в момента извор, на площ от около 1 дка се развиват архитектурни структури и културен пласт с видима дебелина до 1 м. Събраният от повърхността керамичен материал може да бъде отнесен към една по-късна от тази на надписите дата – IV в.

с. Горна Бела. На 1,5 км СЗ от село Горна Бела беше локализиран обект, разположен в сравнително равнинна котловина. От иманияри на това място са разкопани няколко помещения, градени от дялани камъни със спойка от хоросан. Констатирано беше и голямо количество строителна керамика. Произхождащите от тук метални находки, предимно железни инструменти, ни позволяват да датираме въпросните архитектурни останки в IV и самото начало на V в. (обр. 2/18-23).

гр. Димово, м. Градището. Западното от гр. Димово, върху два хълма – Могилата и Белски връх и в тяхното източно подножие, върху незаливната тераса по левия бряг на река Арчар, бяха регистрирани останки от обитаване през Античността. В подножието на Могилата е бил раз-

Обр. 1. Карта на локализираните обекти

Обр. 2. Находки от теренните обхождания: 1, 16. с. Мали Дреновец, м. Миковски дол; 2. от районът на с. Кладоруб; 3-5, 9-10, 12-15. от районът на с. Арчар; 6-8, 11, 17. гр. Димово, м. Градището; 18-23 от с. Бела

копан от иманяри некропол с инхумация. Самият хълм Могилата представлява тесен рид с широчина не повече от 10 м и изключително тънък културен пласт. По неговият стръмен западен склон обаче се разкриват културни отложения с голяма концентрация на битова керамика. Находките, произхождащи от тук показват, че мястото е било обитавано сравнително дълъг период от I до към VI в. (обр. 2/6-8, 11, 17). Керамичният материал може да бъде отнесен към втората половина на V в.

Върху втория хълм бяха регистрирани останки от единична постройка с видими на повърхността размери 15x15 м, градена от речни камъни без спойка. От мястото бяха събрани и голямо количество фрагменти от керамични водопроводни тръби. По информация на местни жители, тук са били намирани монети от втората половина на III и IV в., земеделски инструменти, база от колона.

с. Мали Дреновец, м. Миковски дол. Местността Миковски дол е разположена на 3 км ЮЗ от селото, върху склон със слаба денивелация на юг-югоизток. Културните останки са разпръснати на площ от около 5 дка и принадлежат към няколко периода, най-ранният от които може да бъде отнесен към Клавдиево-Флавиево време (обр. 2/1, 16). Върху най-високата част на хълма се локализируют останките от

постройки, докато в неговата южна периферия се били намирани монети от IV в. Върху цялата южна и югозападна част на склона, под пласта от IV в., са били разкопавани гробове с кремация, заградени с камъни и керемиди. Керамичният материал, събран от тук, показва използването на терена и през II-III в.

с. Владиченци, м. Пилешарника. Северно от селото, върху висок хълм с равно било, беше локализиран обект, разположен на площ от около 20 дка. Върху този терен се локализируют отделни петна, състоящи се от каменни рушевини, концентрация на битова и строителна керамика. Произхождащият от тук керамичен материал определя времето на съществуване на обекта в рамките на IV в.

с. Шипот, м. Търнето. На 3 км източно от с. Шипот, върху ръба на обширно плато с източно изложение беше локализиран обект с площ не повече от 1 дка. По ръба на склона не бяха проследени останките от укрепително съоръжение, но от към достъпната западна страна на повърхността личат каменни плочи с големи размери – широчина над 1 м и дебелина до 0,20 м. На мястото е бил разкрит и гроб с инхумация и метален пръстен. Върху цялата площ на укреплението се проследяват зидове от ломени камъни на кал. Откриват се и единични фрагменти от тухли и тегули, както и от битова керамика.

с. Гранитово, м. Градището. Обектът е разположен върху висок скален венец с надморска височина 512 м. Локализиран е от Ив. Балкански през 60-те години на миналия век, като е определен като кастел

от късната античност и средновековието (Балкански 1965, 39).

Културните останки се проследяват на площ от около 5 дка. Крепостното съоръжение е добре запазено по протежение на около 20 м по западния ръб на склона. Градено е от ломени камъни, без следи от спойка с приблизителна дебелина на стената между 2 и 3 м. На около 2 м западно от тази първа укрепителна линия беше локализирана втора, чиято структура поради силното обрушаване и свличания не може да бъде установена.

Обр. 3. Епиграфски паметници от Ratiaria

Керамичният материал, произхождащ от тук може да бъде датиран към втората половина на V и самото начало на VI в. Следи и материали от средновековния период не бяха установени.

Colonia Ulpia Traiana Ratiaria. Южно от мястото, където се локализира форума на антична Ratiaria бяха документирани два надписа, първият от които надгробен на *M. Aurelius Zmaragdus Aug(ustalis) col(oniae) Ulp(iae) Rat(iariae vel -iarensum, vel -iarensis) o(rnato) o(rnamentis) dec(urionalibus) o(b) vi(rtutem)* (обр. 3/1), а вторият посветен на *Genio Augg(ustorum)* от *Col(legium) fabrum* (обр. 3/2)¹. От местни жители бяха предадени голямо количество находки, произхождащи от същия обект (обр. 2/3-5, 9-10, 12-15).

Литература

Лука 2009: К. Лука. Сондажни археологически проучвания на античен обект „Калето“ при с. Кладоруб, Община Димово. – Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 437-441

Добруски 1890: В. Добруски. Археологически издирвания в Западна България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 1890, II, 1-45

Геров 1953: Б. Геров. Романизмът между Дунава и Балкана от Хадриан до Константин Велики. – Годишник на Софийския университет Филологически факултет, том XLVIII, 1952-1953, №18, 308-415

Балкански 1965: Ив. Балкански. Археологическа карта на Белоградчишко. София, 1965.

№2. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БУТАН И ВЪРБИЦА, ОБЛАСТ ВРАЦА

Георги Ганецовски, Нарцис Торбов

Теренните издирвания в землищата на селата Бутан и Върбица, област Враца, са наложени от извършваните проектни дейности и инвестиционни намерения на ДП „Радиоактивни отпадъци“ за изграждане на алтернативни площадки за съхранение на ниско и средноактивни радиоактивни отпадъци, както и от изготвянето на доклад за ОВОС при предстоящите изкопни работи. Средствата за проучванията са осигурени от ДП „Радиоактивни отпадъци“. Издирванията са реализирани от архе-

¹ Епиграфските данни се обработват от ас. Ивайло Лозанов (Софийски Университет „Св. Кл. Охридски“), на когото дължа и тази предварителна информация.

олозите Георги Ганецовски и д-р Нарцис Торбов от РИМ-Враца през периода 25.11.-02.12.2009 г. Проведени са обхождания на посочените периметри в землищата на селата Бутан и Върбица по предоставените картен материал и изчерпателна документация за инвестиционните намерения от ДП „РО“.

Площадка „Брестова падина“ край село Бутан. Разположена е в източната периферия на западномизийската област Златията. Местността има равнинен характер и отстои на 11 км западно от селото. В западната част на Брестовата падина, (която има дължина над 14 км) е обозначен участък с площ от 12 дка за изграждане на хранилище за радиоактивни отпадъци. На това място падината се стеснява и е изграден микроязовир, наричан Брестовски язовир. В по-голямата си част теренът представлява ливада и отделни парцели обработваеми площи. На 25 и 26 ноември е обходено възвишението и прилежащата му територия южно от язовира. По повърхността на терена в посочения периметър не са открити следи от недвижими или движими културни ценности.

В района са известни няколко археологически обекта. Сред тях е т.нар. Шишманов вал (известен още като Аспарухов вал), разположен западно от площадката. Той няма да бъде засегнат при евентуални изкопни работи, защото площадката отстои на 0,5 км източно от него. Следи от селища и техните некрополи от късножелязната, римската епоха и късната античност са установени върху северния склон на падината (Николов 1996). Те отстоят на 1,5 до 2 км северозападно от проектирания периметър и също не са застрашени.

Площадка „Върбица“. Разположена е на 3,5 км югоизточно от село Върбица, община Враца, в хълмист терен състоящ се от предпланински възвишения и средно дълбоки дерета. Площадката за радиоактивни отпадъци е ситуирана на северния скат на дерето Рачиновец върху площ от 14 дка, чиято източна част попада в м. Пинтовец. Теренът представлява ливада, на места е гъсто обрасъл с ниски храсти има и отделни частни парцели с обработваеми площи. При посещение на 1 и 2 декември от двете страни на дерето е регистрирано голямо римско селище с площ над 50 дка. Върху терена се открива керамика, датираща от II-IV в. Установихме, че селището методично и върху цялата му територия е разрушено с булдозер, на места риголвано или разкопано чрез дълги правоъгълни траншеи. При оформилите се профили в дълбочина на 1,3 м от повърхността на терена също се констатира наличие на строителна и битова керамика от римската епоха. По наши наблюдения културния пласт на места достига дебелина 1,7 м. Установени са останки на големи постройки, градени от печени тухли и камъни, споени с хоросан, които са разрушени от булдозерите (обр. 1). Тези данни се

Обр. 1. Иманярски траншеи, разрушили културните наслоения на селище от римската епоха в м. Пинтовец край с. Върбица, общ. Враца

покриват със сведенията на Богдан Николов от края на XX век за „разкритите основи на необикновено голяма римска вила рустика съществувала на това място през III и IV векове“ (Николов 1996). По предварителни наблюдения тази римска вила заема значително по-голяма площ от разкритите робовладелски имения при Галатин (Машов 1983), Долна Кремена (Машов 1988), област Враца, Вила №1 (до село Калиманица) и Вила №3 (край несъществуващото село Живовци), област Монтана (Александров 1983; Александров 1984). Теренните наблюдения показват както стари, частично запълнили се и обрасли с растителност, така и нови, разкопани през последните месеци изкопи. Това означава, че археологическия обект е подложен на активна иманярска дейност през продължителен период от време.

На мястото обозначено за разработване на периметъра и извършване на изкопни работи за строеж на хранилище също се откриват строителна и битова керамика от римската епоха. Нашето заключение е, че площадка „Върбица“ попада в границите на обект от римската епоха и късната античност. Съгласно изискванията на Закона за културното наследство и от гледна точка на опазването на археологическия обект, площадката не е подходяща за изграждане на хранилище за радиоактивни отпадъци.

Литература

Александров 1983: Г. Александров. Антична вила №1 край Михайловград. – Известия на музеите от Северозападна България, 9, 1983, 37-82.

Александров 1984: Г. Александров. Антична вила №3 край Михайловград. – Известия на музеите от Северозападна България, 10, 1984, 11-41.

Машов 1983: Сп. Машов. Антични паметници от Врачански окръг. – Известия на музеите от Северозападна България, 9, 1983, 83-102.

Машов 1988: Сп. Машов. Римска вила рустика при с. Долна Кремена, Михайловградска област. – Известия на музеите от Северозападна България, 14, 1988, 19-42

Николов 1996: Б. Николов. От Искър до Огоста. София 1996, 33 и 66.

№3. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТЪГЛЕН, ОБЩИНА ЛУКОВИТ

Мая Валентинова

Теренните обхождания се проведеха в рамките на пет работни дни от 6 до 11 април 2009 г.¹ Село Тъглен е разположено на един от големите завой на р. Вит в нейното средно течение, на границата между Дунавската равнина и Предбалкана, в т.нар. Външна ивица на Предбалкана или Нисък Предбалкан.

През пролетта на 2008 г. беше обходена територията в близост до селото, по двата бряга на р. Вит в северна посока. Тогава бяха регистрирани 20 обекта от различни периоди. Тази година изследваната площ беше разширена основно в северозападна и югоизточна посока, като непокрити остават терените по двата бряга на река Вит, южно от селото, както и най-западните части от землището му. Посетени бяха и някои от регистрираните по-рано обекти, при които през 2008 г. възможността за наблюдение беше минимална.

От праисторическите периоди са регистрирани два обекта. Обектът в м. Хайдушки връх, основната част от който попада в землището на с. Ракита, Плевенско, е разположен върху полегат склон с югоизточно изложение, ограден от север и юг от две дълбоки дерета, вливащи се в Сватовски дол. На терена добре се очертават петна с висока концентрация на горели деструкции и фрагменти от керамични съдове, често с хромелни камъни сред тях, индикиращи разрушени жилища. Според събрания от повърхността керамичен материал това селище може да се отнесе към втората, късна фаза на култура Вадастра, т.е. към края на неолита/началото на енеолита.

Вторият праисторически обект (м. Сливковото) е разположен на левия бряг на Вит върху равно било, оградено от север и юг от дълбоки дерета, а от изток скалите се спускат отвесно към реката. Обектът вероятно представлява многослойно селище. Открити са няколко фрагмента, с характеристиките на керамиката от ранния халколит в района (култура Градешница). Основната част от събрания керамичен материал се отнася към самия финал на халколита или т.нар. преходен период между каменно-медната и ранната бронзова епоха. Най-близкият известен ни обект от този период се намира на около 2,5 км по течението на реката в м. Червената стена, от който приблизително на същото разстояние по реката пък е разположен този в м. Мерата на с. Бежаново. Всички тези места са естествено защитени и скрити. Групирането на селищата и керамичния материал показват, че по всяка вероятност те са съществували в близък хронологически период и е възможно да са част от микросистема от взаимно свързани селища.

От ранната желязна епоха е регистриран един обект в м. Мичковски геран. Той е разположен върху език на рид, ограден от юг, север и изток от дерета, в южното от които има извор. Въпреки ос-

¹ В екипа участваха Мая Валентинова, Радослав Гушераклиев, Венцислав Цачев, Елена Божинова, Методи Димитров, Велина Жекунова, Генади Георгиев и Трифон Трифонов.

къдността на събрания керамичен материал, може да допуснем, че съществувалото тук селище се отнася към началото на епохата. Този, както и съседният южно разположен език, са обитавани и през периода на късната античност.

Към късната желязна епоха могат да се отнесат пет от регистрираните през 2009 г. обекти. Четири от тях са селищата в местностите Орниците, Пенъовото, Старите лозя и Газ станцията. Те заемат или сравнително високи тераси (Орниците) или долната част на полегати склонове, оградени от долове и в близост до водоизточник. В м. Старите лозя по целия склон се открива и голямо количество керамични фрагменти от османския период. Обект Ъглен 021, намиращ се под Узунската могила, е възможно да има и друг характер. Той е разположен върху левия бряг на р. Вит, непосредствено под скалния венец. Заема тясна ивица с ширина от 20 до 35 м и дължина (С-Ю) около 130 м. В северната част на обекта има няколко иманярски изкопа, в пръстта от които се откриват единични керамични фрагменти и животински кости. Пръстта е със сиво-кафяв цвят пепелива, с примеси от дребни въгленчета. На места в профила на изкопа се виждат ивици наситени с въглини. Според информация от местни жители при изграждането на павиран път през 1953 г. тук са разкрити погребения с трупополагане. Откритите керамични фрагменти се отнасят към късната желязна епоха и късната античност. На около 500 м надолу по реката, на отсрещния бряг, в м. Рачков вир е регистриран през 2007 г. обект с близко като топография разположение. Той също заема сравнително тясна ивица покрай реката под скалния венец. Там обаче има следи от градежи и добре изразен културен пласт. А откритите археологически материали се отнасят към римската епоха.

По време на теренните издирвания са описани нови девет могилни насипа. Три от тях, издигнати в долната част на склон, в близост до Соватски дол, вероятно са част от един некропол. Възможно е малките разлати могили, регистрирани малко по на юг, на левия бряг на Соватски дол, също да са част от един комплекс.

№4. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ НА ПОПОВСКИТЕ И ЗАРАЕВСКИТЕ ВИСОЧИНИ, СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ

Сергей Торбатов, Тотко Стоянов

Проучването беше осъществено в изпълнение на проект „Идентифициране на значими селищни центрове и некрополите им от късножелязната епоха между Баниски и Малки Лом (СИ България)“, финансиран от ФНИ на СУ „Св. Кл. Охридски“. В него взеха участие специалисти от СУ „Св. Кл. Охридски“, НАИМ-БАН и музеите в Попово и Русе. Като първи етап, беше предприето теренно обхождане на известни от литературата по-значими селищни обекти в района на Поповските и Зараевските височини.

Крепости

Обходени бяха пет крепости. Всички те са въведени в научната книжнина от К. Шкорпил, а в Археологически паметници в Търговищкия район са определени като „късноантични“.

Гърчиновско градище. Намира се на 3 км Ю от Гърчиново и на по-малко от 1 км И от Крепча. Ситуирано е върху широкото платовидно било на възвишение със стръмни склонове. Скицата на К. Шкорпил вярно пресъздава плана на крепостта. Разсипът на крепостния зид се извисява на места до повече от 5 м. В иманярски изкопи е разкрито вътрешното лице на зида. Градежът е от разноформатни камъни, на спойка от кал. Събраната от иманярските изкопи битова керамика е от периода на Първото българско царство, каквато ще да е датировката и на самото укрепление. Само от крайната южна част на градището произхождат няколко керамични фрагмента от I хил. пр. Хр.

Джин кале се намира на 2,6 км ЮЗ от Крепча. Заема висок и тесен скалист полуостров, ограничен от запад от долината на р. Калакоч, а от изток – от дълбок дол. Извършеният оглед налага известни корекции в плана и описанието на К. Шкорпил. Установено беше, че укреплението се състои не от две, а от четири укрепени зони. Третата заема най-северната част на полуострова и е отделена от втората със зид. На 6 м източно от трасето на източната стена на третата укрепена зона, беше регистрирано външно лице на друг зид, несъмнено протейхизма, затваряща четвъртата укрепена зона. Градежът на всички регистрирани на терена фортификационни съоръжения е идентичен – от добре обработени каменни

блокове със средни размери, положени в правилни редове. Спойката е от бял хоросан. В многобройните иманярски изкопи са разхвърляни камъни от градежи, бучки бял хоросан и ограничено количество битова и строителна керамика. Преобладава битовата керамика от ранновизантийския период, но спорадично се среща и такава от късната желязна епоха (КЖЕ), а доста по-често – от средновековието (от Първото българско царство и от XI-XIII в.). Изграждането на укреплението следва да се отнесе към късната античност. След няколковековно прекъсване, обитаването на укрепената площ е възобновено, възможно с фортификационни добавки през покъсния период. Характерът на обитаването на терена през КЖЕ е неясен.

Бююк кале се намира на 3,85 км ЮЗ от Крепча. Заема висок полуостров, ограден от запад и изток с дълбоки дерета, които се вливат в долината на р. Калакоч. Следи от укрепяване личат от западната, южната и отчасти от северната страна. На север полуостровът завършва с отвесен скален венец с височина над 25 м. Структурата на укрепителните съоръжения е разкрита в един иманярски изкоп. В основата това е вал от пластове трамбована пръст. Върху вала по-късно е изграден зид от ломени камъни на калова спойка, с дебелина от 1,51 до 2,05 м (обр. 1). Дължината на западната отбранителна линия е 325 м, а на южната – 257 м. Пред южната част от западния и през южния вал/зид ясно личи ров. Западните склонове също са били обитавани. От иманярски изкопи тук, в близост до крепостната стена, произхожда фрагментирана керамика от КЖЕ. Керамиката във вътрешността на укреплението е предимно от периода на Второто българско царство, но и тук се срещат фрагменти от КЖЕ, към което време вероятно трябва да се отнесе изграждането на валовото укрепление. Средновековното селище се отъждествява със споменатата от Мехмед Нешри крепост Гирпиче/Крепча, завладяна при похода на Али паша в 1388/1389 г.

Иново кале отстои на 2,7 км ЮИ от Опака. Крепостта заема платовидно заравнената горна част на висок връх в най-западната част на масива Сакара. Укрепителната система е относително вярно предадена на изготвената от К. Шкорпил скица. Крепостната стена е почти изцяло разкрита от иманярски изкопи. Дебелината ѝ е 2-2,10 м. Градежът е от средно големи ломени камъни от лицевите страни и блокаж от дребни камъни. Спойката е от кал. При чупките по трасето на крепостната стена са изградени в конструктивна връзка контрафорси (обр. 2). На места личи, че зидът е фундиран върху горял културен пласт. Пред западната и северната страни има външен зид, отстоящ от основния на 4 м. Градежът му е идентичен. Защитената площ е била гъсто застроена. Дебелината на културния пласт надхвърля 2 м. Северозападно от върха е разположена обширна, леко наклонена тераса, по която има следи от интензивно обитаване. Повечето от събраният керамичен материал датира от КЖЕ, към което време се отнася изграждането на укрепителна система, както и основния период в развитието на селищната структура. Сред материалите обаче се срещат фрагменти от фина битова керамика

Обр. 1. Бююк кале. Средновековен крепостен зид

Обр. 2. Иново кале. Крепостен зид с контрафорс от късната желязна епоха

ка от II-III в., а в ограничено количество – и от късноримския период. Много е вероятно през римската епоха тук да е функционирало светилище, а останките от укреплението от КЖЕ да са били използвани през късноримския период като рефугиум от околното население.

Урум кале. Намира се на 3,6 км И от Опака. Заема малък полуостров, издаващ се на север от масива на платовидно възвишение. Установено беше, че планът на К. Шкорпил достоверно отразява останките от укрепителни съоръжения. По ръба на терасата от северната страна има дълбоки иманярски изкопи, които разкриват дебел културен пласт. Фортификационните каменно-землени валове са изградени от ломени камъни и червеникава пръст. Възможно е и да са разсипи от каменни зидове. Добре личи на терена и отделящата се от югоизточния ъгъл на укреплението диатейхизма, която прегражда платото до стръмния му южен склон. Тя защитава откъм единствената достъпна страна обширно селище (с площ над 100 дка). Керамичният материал от укреплението е почти изцяло от КЖЕ. Очевидно става дума за един значителен селищен център от тази епоха, с обособено укрепено ядро от ок. 12 дка. От малкото керамични фрагменти от късноримския период, намерени в цитаделата, може да се заключи, че и тя е била използвана по това време като рефугиум. В западната част на селището бяха намерени и няколко фрагмента от периода на Първото българско царство.

Селища

В м. Кушувата, на 3,2 км ЮЗ от Горско Абланово, по данни от краеведски изследвания е имало селище от късноримския период и средновековието. Информацията не беше потвърдена, но на 0,5 км С, на площ около 300 м², беше събрана малко битова керамика от средновековието, предполагаща някаква форма на обитаване през X-XI в.

В м. Плугова, на 1 км ЗСЗ от Горско Абланово, беше локализирано селище от КЖЕ. То заема площ ок. 40 дка в горната част на обширен склон с лек наклон на север. Към това селище вероятно се отнасят двете могили, разположени на около 1 км СИ.

В землището на Зараево, върху издигната тераса над десния бряг на реката беше регистрирано селище. Керамиката е с малка концентрация и датира от I-IV в. и Първото българско царство.

При обхода на склона над могила II край Гагово бяха намерени дъно от елинистическа амфора, горели мазилки и няколко нехарактерни фрагмента средновековна керамика.

На 5,2 км ИСИ от Опака се намира възвишението Узунбурун. Югоизточният носовиден издатък на възвишението се нарича **Чучур кале**. Горната му повърхност е тясна тераса с посока запад-изток. По ръба на терасата се вижда валообразен каменен насип с височина 1-1,20 м и ширина ок. 3 м. Намерени бяха само няколко фрагмента от битова керамика и няколко парчета тухли. Характерът на обекта е неясен. Събраната керамика е с широка хронология – праистория, късна бронзова, ранна и късна желязна, римска епоха.

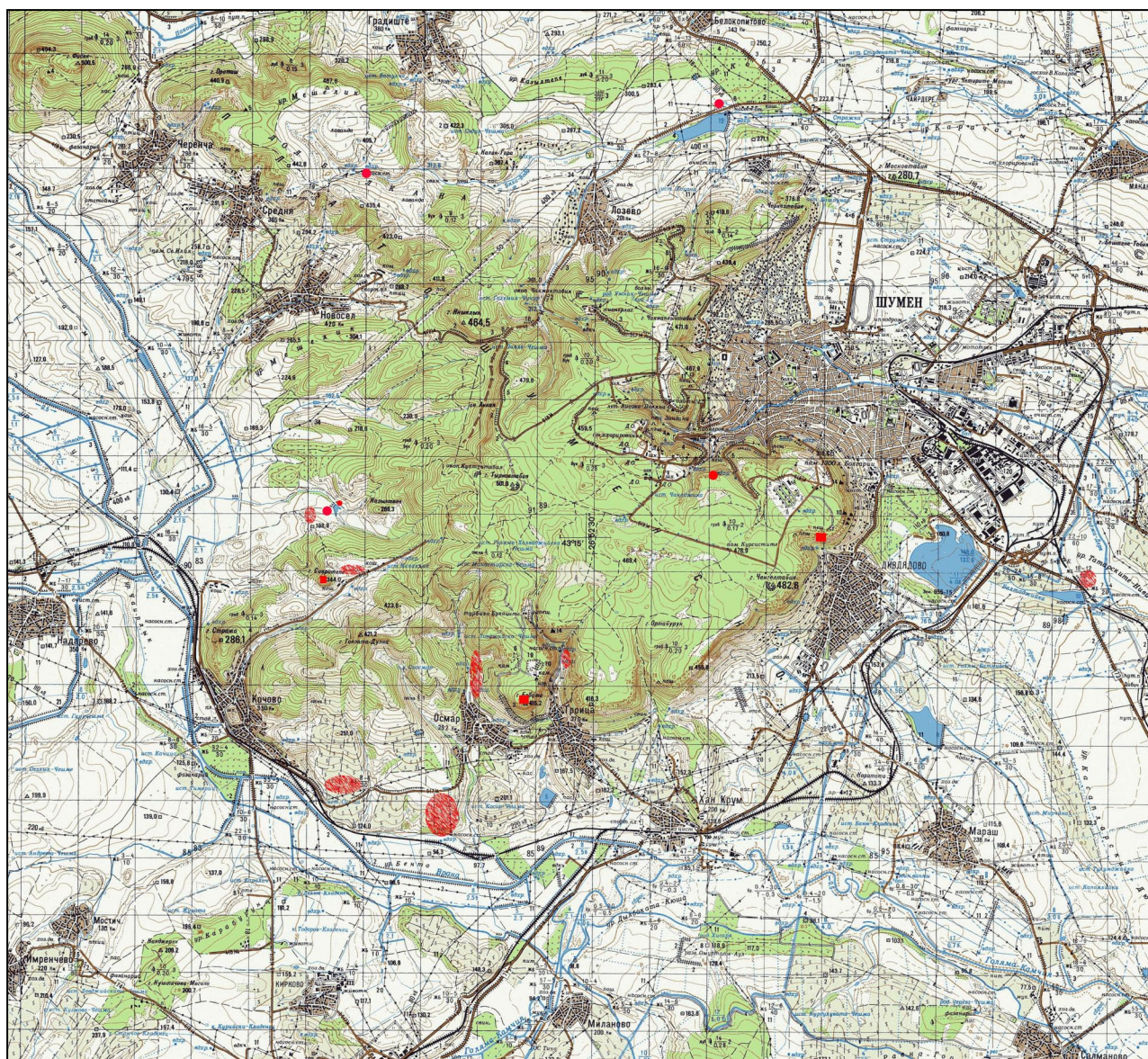
№5. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ПРИРОДЕН ПАРК „ШУМЕНСКО ПЛАТО”

Станимир Стойчев

Обходите се провеждат трета поредна година. Целта за 2009 г. беше да се извърши засичане на крепостите, разположени по периферията на платото. По независещи от екипа причини задачата не беше изпълнена. Регистрираните през годината обекти са следствие на проверка по сигнали за иманярски намеси.

с. Кочево

Обходът е проведен по повод сигнал, постъпил в РИМ-Шумен за разбита с булдозер могила. При проверката се установи, че могилата е естествена, но на югозапад от нея се откриват фрагменти керамика с датировка X-XI в. Селището е разположено на двата бряга на микроязовир. Площта се обработва. Възможно е при направата на дигата на язовира да е унищожена и част от селището. На североизток от язовира нивата е изоставена с иманярски дупки по повърхността. На югозапад от селището през 2007 г. е локализиран друг обект със същата датировка, но засега не може да се твърди, че е едно селище.

Обр. 1. Карта на регистрираните археологически обекти
в района на гр. Шумен

с. Средня

Намира се на 2,5 км източно от селото, при извора на р. Бяла вода. Обектът бе открит през 2008 г. по повод проверка на информация за неизвестна скална черква в този район. На около 500 м западно от нея е разположен открит скален навес, образувал се вследствие отнемането на редове каменни блокове с последователен отстъп, наричан „Малката пещера“. По тавана на пещерата са врязани множество надписи, рисунки и знаци, някои от които категорично се свързват с българската култура от IX-X в. Вътрешността на навеса и околният терен бяха сериозно пострадали от иманярски изкопи, което заедно с уникалността на находката, доведе до решение за спешни археологически разкопки. През късната есен на 2009 г. се проведеха сондажни проучвания под ръководството на Г. Майсторски от РИМ-Шумен.

с. Лозево

В м. Пъндъкълъка върху склон с южно изложение, на 3 км СИ от селото, северно от съвременният път за с. Лозево, по повърхността на терена са открити малко керамични фрагменти от X-XI в.

гр. Шумен

Актуализирана е информацията за селищната могила Коджадермен. Тя се намира на 7 км СЗ от града по пътя Варна-София. Височината ѝ е около 5 м, диаметърът – около 60 м. Установен е иманярски изкоп в центъра на могилата.

№6. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ОБЩИНА ВЪРБИЦА, ОБЛАСТ ШУМЕН

Светлана Венелинова

В периода 07-11 септември 2009 г. е проведен вторият етап на експедиция „Камчия“. Научен ръководител е Св. Венелинова от РИМ-Шумен, научен консултант е В. Григоров от НАИМ-БАН. В екипа взеха участие Лили Пунева, Мариана Стефанова, Христо Христов и Гълъбина Йосифова.

Целта на теренното археологическо обхождане е да бъдат прецизирани наблюденията ни върху селищната система по средното течение на р. Голяма Камчия. През 2009 г. проучваният терен обхваща поречието на Герила, Станяшка и Върбишка река, притоци на р. Голяма Камчия, които преминават през землищата на селата Станянци, Маломир и град Върбица. Основната задача на проучването е да бъдат регистрирани нови обекти и актуализирано състоянието на вече известни, но все още не-регистрирани обекти.

В землището на с. Станянци, в м. Корудере на разстояние 270 м една от друга са открити две надгробни могили (обект №24). Всяка от тях е с приблизителни размери: диаметър 25 м и височина 5 м. Те се намират между деретата на две рекички, които се вливат в Станяшка река. В южната периферия на могила №24, 1 има стар иманярски изкоп с размери 4х2 м. При иманярски набези е бил отнет поне с 1 м върха на могила №24, 2, а в източната и периферия се установява дълбока траншея с размери 2х6 м.

Седем от десетте новорегистрирани обекта са разположени в северната част на землището на гр. Върбица. Шест от тях представляват селища от късната антична епоха, отдалечени едно от друго на разстояние от 0,5 км до 1,4 км.

Обекти №25 и №26 са разположени на 2,3 км/2,5 км СЗ от гр. Върбица и се намират на 300 м един от друг на брега на Станяшка река. Обект №25 е открит върху разлато възвишение с височина 2 м и диаметър 100х30 м, чийто терен е необработваем и е силно затревен. Открити са единични фрагменти от силно отмита керамика и кремъчни артефакти, един от които със следи от обработка. Обект №26 е разположен върху приблизителна площ от 400 дка, като се наблюдава слаба концентрация на керамични фрагменти. Теренът е обработваем.

Обекти №30, 31 и 32 са разположени в поречието р. Герила и се намират на 1,3 км до 3,2 км С от гр. Върбица. Представляват селища с площ между 1 и 2 дка с равномерна концентрация на керамични фрагменти и горели обмазки. Теренът е обработваем.

На 2,5 км СИ от гр. Върбица на западния бряг на Върбишка река върху площ от 1 дка/1,5 дка се установи повишена концентрация на керамични фрагменти от късната антична епоха (обект №27). Селището е разположено в подножието на многослойно праисторическо селище, регистрирано през първия етап на експедицията (обект №16). Теренът е обработваем.

На 3,4 км СИ от гр. Върбица в югозападния край на залесено естествено възвишение е разположена надгробна могила (обект №33). Тя е с диаметър 25х30 м и височина 7,30 м. От всички страни с изключение на южната, към която има добра видимост могилата е покрита с множество дълбоки иманярски изкопи. В центъра и е спусната шахта с размери 1х2,5 м и дълбочина около 5 м. В северо-западната периферия на могилата са разпилени дялани каменни блокове, от които е иззидана гробница, както се вижда в един от изкопите.

Южно и югоизточно от гр. Върбица теренът е пресечен. Обходен е целият масив от обработваеми площи, ливади и пасища до самите склонове на Върбишка планина. Южно от града, в непосредствена близост с кв. Трошка е разположен единствено могилен некропол, в който през 2006 г. са проведени сондажни проучвания (Стойчев и др. 2007, 98).

В поречието на Върбишка река, но в землището на с. Маломир се намират още два обекта. На 1,4 км ЮЗ от селото, в м. Чокур тарла, върху площ от 1 дка/1,5 дка на западния склон на рид са открити единичен брой керамични фрагменти и множество обмазки от късната желязна епоха (обект №28). Теренът е обработваем.

На 1,6 км СЗ от с. Маломир се намира Кьолменската селищна могила, регистрирана през 2008 г. като обект №17. На 50 м югозападно от нея по протежение на бреговата ивица на язовир Тича на 3-4

места е установена концентрация от множество човешки кости. Те вероятно са от некропола на праисторическото селище, разположен на двата бряга на Върбишка река – сега в язовира, чието спаднало ниво ни позволи да локализираме местонахождението му (обект №29).

По време на експедиция „Камчия 2009“ са открити 10 обекта, като общо регистрираните през двата етапа на експедицията обекти достигна 33 (Венелинова, Константинов 2009, 767). В зависимост от местоположението им три от новооткритите обекти се намират в поречието на Станяшка река (обекти №24, 25, 26), четири – на Върбишка река (обекти №27, 28, 29, 33) и три – на р. Герила (обекти №30, 31, 32). В хронологичен аспект един от обектите датира от праисторическата епоха, един от късната желязна и осем от античността. Според тяхното предназначение – един от обектите е некропол, два представляват надгробни могили и седем са селища.

Литература

Венелинова, Константинов 2009: Св. Венелинова, К. Константинов. Теренно археологическо проучване по брега на язовир Тича, долината на Голяма Камчия и по-малките ѝ притоци – Вардун дере, Палиска, Герила и Върбишка река. Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 767.

Стойчев и др. 2007: С. Стойчев, Ю. Йоргов, И. Бабаджанов. Археологически разкопки на тракийски могилен некропол в м. Трошка махала край гр. Върбица – могила 1. – Археологически открития и разкопки през 2006 г., София, 2007, 98.

№7. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ОБХОЖДАНЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. КЮЛЕВЧА, ОБЩИНА КАСПИЧАН И С. ИЛИЯ БЛЪСКОВО, С. ВЕТРИЩЕ, С. ОВЧАРОВО, С. ВЕХТОВО, С. ИВАНСКИ, ОБЩИНА ШУМЕН

Константин Константинов, Юри Йоргов

Теренните обхождания бяха проведени между 9 и 12 октомври 2009 година от екип в състав гл. ас. д-р Константин Константинов (Шуменски университет) – ръководител, Юри Йоргов (РИМ-Шумен) – заместник-ръководител и гл. ас. д-р Тодор Тодоров (Шуменски университет) – член на екипа. В издирването на археологически обекти участваха и 10 студенти от Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. Финансирането на теренното проучване бе осигурено от вътрешноуниверситетски научноизследователски проект.

Целта на тазгодишното теренно обхождане бе издирване и регистриране на нови селища и селищни структури в землищата на с. Кюлевча, община Каспичан и селата Илия Блъсково, Ветрище, Вехтово, Овчарово, Ивански, община Шумен.

В резултат на частичното обхождане на землищата на тези села бяха регистрирани 6 нови археологически обекта:

Обект №1 (GPS координати $N43^{\circ} 13.366' E027^{\circ} 06.596'$). Селище от периода на късната античност, 3,5 км ЮИ от с. Кюлевча. Обектът се намира на неравен, равнинен терен с ниски склонове. Теренът беше пряно изоран. В близост се намира горски масив, където се откриха останки от древен водоизточник, най-вероятно чешма. По повърхността на обходения терен се откриха разпръснати керамични фрагменти с висока концентрация от периода на късната античност и от османския период. В отделни сектори се забелязват струпвания на неголеми буци червена подова глинена замазка и отделни необработени камъни.

Обект №2 (GPS координати $N43^{\circ} 12.852' E027^{\circ} 02.935'$). Селище от периода на ранното средновековие на около 1 км Ю от с. Илия Блъсково. Обектът е в близост до помпена станция. Теренът е изоран, с равнинен характер и лек наклон на изток. На около 20 м западно от помпената станция се откриха разпръснати керамични фрагменти със сравнително голяма концентрация от средновековния период, както и бронзова екагия, оловен слитък и сребърна монета от 50 стотинки от 1883 г.

Обект №3 (GPS координати $N43^{\circ} 12.827' E027^{\circ} 02.883'$) Селище от периода на късната античност

на 2,6 км Ю от с. Илия Блъсково. Обектът се намира в м. Каваджика. Теренът е равнинен, с лек наклон на запад към засушено дърво. По информация на трактористи, наблизо са намирани фрагменти от керамични тръби от римския период. Открива се разпръсната антична керамика със сравнително голяма концентрация – т. 015 (N 43°12.827' и E 027°02.883'), н. в. 94 м. Сред керамичните фрагменти се откри и глинени прешлени за вретено с цилиндрична форма. При претърсване с металотърсач се попадна на три бронзови монети – фолис на Констанс I (333-350), фолис вероятно на Константин I (306-337), както и още една неопределена лошо запазена римска монета.

Обект №4 (GPS координати N43° 12.580' E027° 06.158') Селище от средновековния период на 610 м СИ от с. Овчарово. Обектът е разположен върху невисоко възвишение с платовиден характер. В южна посока се намира неголям поток, известен като Мин чешма. По информация на местни жители, при обработка на земята са откривани множество керамични фрагменти и метални предмети. Обхождането на терена потвърди наличието на фрагменти от средновековна керамика – предимно устия и стени на гърнета с врязана украса. По някои от фрагментите личат следи от опушване. При претърсване на терена с металотърсач се откриха фрагмент от желязна огрибка, закривен връх на стрела, бронзово кръстче с халка за окачване в горния край, както и корубеста монета, латинска имитация тип А – Константинопол (1208-1241). Находките показват, че най-вероятно става дума за обект от XI-XII в.

Обект №5 (GPS координати N43° 07.558' E027° 02.588') Селище от средновековния период на 1,9 км ЮИ от с. Ивански. Обектът е върху равнинен терен със слаб наклон на запад. По повърхността изобилстват керамични фрагменти от средновековния период, с приблизителна датировка XI-XII в. При претърсване на терена с металотърсач се попадна на три корубести монети, латински имитации, клас А.

Обект №6 (GPS координати N43° 09.949' E027° 00.844') Селище от средновековния период на 3,1 км СЗ от с. Ивански. Обектът е локализиран върху равнинен терен непосредствено източно от пресушеното корито на р. Голяма Камчия. Попада се на значителен брой керамични фрагменти от античността и османския период. При претърсване на терена с металотърсач се откриха бронзова апликация и фрагмент от желязна подкова, както и фолис на Константин I (306-337).

№8. ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЖИВКОВО И ИГЛИКА, ОБЩИНА ХИТРИНО, ОБЛАСТ ШУМЕН

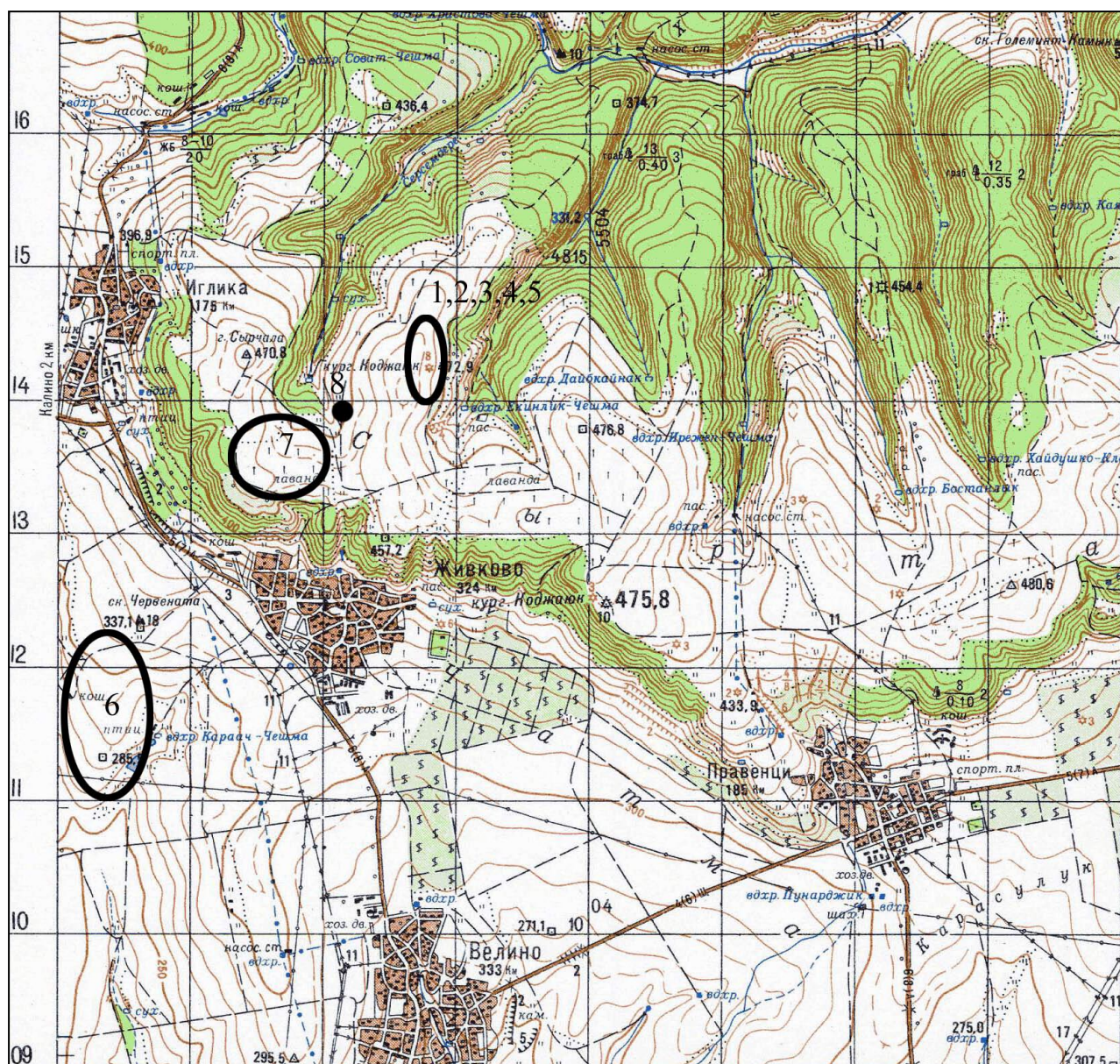
Юри Йоргов

Обхожданията са проведени по време на проучването на обект Трако-римско светилище в м. Червената скала край с. Живково, общ. Хитрино. Регистрирани са следните обекти:

Обекти 1-5. Могилен некропол от 5 могили. Насипите им са основно от средни по големина камъни с местен произход. Четири от могилите са с диаметри между 5 и 10 м и височина около 1 м. Те са обезличени вследствие на иманярски набези и обработка на терена. В насипите им и в близост бе открито известно количество керамични фрагменти от IV-III в. пр. Хр. Могила 2 е най-голямата от некропола, има диаметър 50-70 м и височина до 10 м. Намира се на около 120 м ССЗ от могила 1. Насипът е от пръст и голямо количество камъни. Могилата е многократно копана от иманяри – най-пресните изкопи са с дълбочина от 0, 50 м до 2,50-3 м. В близост до могилата и по склона ѝ бяха открити керамични фрагменти, както и дъно на тасоска амфора от периода IV-III в. пр. Хр. Могила 3 се намира на около 60 м ССИ от могила 2. Могила 4 е разположена на около 75 м СЗ от могила 2. Могила 5 се намира на около 180 м ССИ от могила 2.

Обект 6. Селище, разположено южно от м. Червената скала. Намира се на 1 км 3 от с. Живково. Заема билото на рид, ограничен от изток, запад и юг с дерета. Теренът се обработва. Обхваща около 720 дка площ. По повърхността се засичат петна от ломени камъни и строителна керамика. Събраният керамичен материал позволява да датираме селището в няколко периода – II-III в., късната античност и ранното средновековие. Координати: N 43° 26' 28.51; E 27° 0' 20.02.

Обект 7. Разположено на 1 км С от с. Живково върху сърта. Приблизителна му площ е 500 дка.

Обр. 1. Местоположение на регистрираните археологически обекти

Теренът се обработва, по повърхността се откриват ломени камъни и фрагменти средновековна керамика. Координати: N 43° 27' 30.03; E 27° 1' 16.60.

Обект 8. Разположен непосредствено северно от селището от двете страни на суходоліе. По повърхността се откриват човешки кости и се засичат петна на вероятни гробове. Вероятно е некропол, прилежащ към селището.

№9. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ПЛИСКОВСКОТО ПОЛЕ

Янко Димитров, Станислав Иванов

Обхожданията бяха извършени през ноември и началото на декември 2009 г. от екип в състав: Ръководители: н. с. Янко Димитров и Станислав Иванов (НАИМ), сътрудници: Станимир Стойчев, Христина Стоянова (РИМ-Шумен), Пламен Иванов, Росица Славчева, Панайот Антонов и Христо Великов.

Изследването е първи етап от изпълнението на проекта „Старите български столици Плиска, Велики Преслав и техните околности. Подтема 1. Представителна и култова архитектура в аула Кабиюк и погребално-поменални комплекси на столичната аристокрация в околностите на Плиска”. Финансирано е целево, със средства по договор на НАИМ-БАН с ФНИ.

Според предварителната работна програма, проучването обхваща два района: Подобект 1. Могилите в района на Плисковското поле, на юг до северозападните склонове на Мадарско-Могилския дял от Провадийското плато, в землищата на общините Шумен, Нови пазар, Каспичан, област Шумен; Подобект 2. Кабиюшкото землено укрепление.

В полето между Плиска и северозападните склонове на Мадарско-Могилския дял от Провадийското плато, са регистрирани от К. Шкорпил, а след него от В. Миков (Миков 1934, 427-438; Миков 1936, 3-8), Р. Попов (Попов 1932), няколко десетки могили. Те са разположени поединично или в групи, околоръст на Плисковското землено укрепление – главно западно и южно от него. Резултатите от проучванията, на част от тях, показват принадлежността им на могилни некрополи от бронзовата и от римската епохи.

По-новите разкопки от последните 30-тина години на групата могили западно от Плиска, установиха връзката им с погребално-поменалните и култови практики на прабългарската столична аристокрация. През 2005 г. в м. Чаир дере при Кабиюк, на 15 км западно от Плиска, бе проучен подмогилен гроб с богат инвентар. Заедно с други три могили, той се явява елемент от голям и еднократно

устроен погребално-поменален комплекс от началото на IX в. (Рашев 2008, 202). Откритието при Чаир дере е принципно нов момент в изследването на погребалната практика на българските ханове и висшата аристокрация, тъй като доказва, че поне част от тези лица са погребвани под могили.

При наблюдения на терена в околността на Плиска, извършени през 2006 и 2007 г., се установиха могили, които не са отбелязани от К. Шкорпил и на публикуваните след него археологически карти на Шуменския район.

За разлика от надгробните могили от бронзовата епоха и от тракийските надгробни могили, могилите, за които става въпрос, са като че ли „скрити” в пани на терена, или пък са „прислонени” до склона на Мадарско-Могилското възвишение. Това им разположение ги сближава с могиления комплекс при Чаир дере и е основание да се предполага, че и те са издигнати през езическия период на Първото българско царство, или пък, както могилите в местността Саламана (западно от Плисковското землено укрепление), съдържат вторични гробни или поменални съоръжения от ранното българско средновековие.

Това наложи извършването на наблюдения върху всички могили в Плисковското поле, точното им описание и документиране. Очакваният резултат бе набелязването на приоритетни за геофизично изследване и разкопаване могили съ-

Обр. 1. Могила № 8

Обр. 2. Девташлари от група VIII/19

държащи гробни или поменални съоръжения от периода на ранното средновековие.

Методиката се състоеше в обхождане на могили и терените около тях, като са използвани всички достъпни средства за идентифициране и картографиране: военно-топографски карти на РГЩ в М 1:50 000, кадастрално заснемане в М 1:5 000, карти в М 1:25 000, т. нар. верстни карти на руското военно командване и земемерните планове на К. Шкорпил. За обследване територията на землищните укрепления при с. Стан и при с. Коньовец са ползвани сателитни снимки.

Заснемания в хоризонтален план бяха извършени на отделни могили и групите девташлари в южната част на Плиска, както и на комплекса от 2 могили, колона и девташлари в м. Везир-тепе.

В три случая (могили с №№7, 30 и 79) се оказа наложително да се разчистят засегнати при оран и разрушени от иманяри гробове в могилените насипи.

Изпълнението на задачата доведе до попълване археологическата карта в равнинните части от територията на общините Шумен, Нови пазар и Каспичан и актуализиране на информацията за вече известните обекти. Обходени, регистрирани и документирани бяха над 100 могили, локализиращи, картографирани и обследвани са обекти с различен характер – землени укрепления, селища, групи девташлари и др. Предадени в архива на АИС "АКБ" са 105 регистрационни карти.

Една голяма част от тях се отнасят за вече известни, но останали нерегистрирани в АКБ структури: девташлари (Рашев 2008, 203-204), каменни постройки; преградни стени – на Крива река, в м. Кайка (Шкорпил, 1905, 323, табл. LXIV и LXV), кръгло култово съоръжение при с. Златна нива (Рашев 2008, 208-209), двете ранносредновековни землени укрепления – Новопозарското и при с. Стан (Шкорпил 1905, 40-42, табл. III).

Новооткрити обекти: Селища – средновековни при язовира на Каспичан, едно отчасти унищожено от бензиностанцията на ОМВ, едно при могила №27, при язовира на с. Царев брод; от късножелязната епоха – при могила №27 и едно северно от Новопазарското укрепление. Постройки: средновековни – в района на могили №№25 и 26 и в района на надлеза на магистрала „Хемус“. Античен земен „лагер“ между Каспичан и Нови пазар. Девташлари – групата в крайните западни дворове на с. Златна нива. Гробовете под и в могилените насипи: от бронзовата епоха – в могили №№7 и 87, средновековни – в могила №79, а вероятно и в могила №60.

Обходени и регистрирани са общо 104 могили. Наблюдават се групи могили: могилените некрополи от бронзовата епоха при Каспичан-Калугерица-Мътница, могили по линията север-юг в м. Саламана при Плиска, могили в линия изток-запад при Царев брод; могилените некрополи от късножелязна и римска епохи – Избулският и в района на Каспичан.

Обходени бяха северната, западната и южната линии от трасето на землищното укрепление при Кабиюк. Наблюденията на терена се съчетаха с данните от спътникова снимка, кадастралното заснемане на района и плана на К. Шкорпил (Шкорпил 1905, табл. III). Това позволи да бъде фиксирано сравнително най-точно трасето на укрепителната линия.

Във вътрешността са регистрирани всички видими на терена археологически обекти – установените каменни постройки и следи от неизвестни такива. Събраният подемен материал ще спомогне за предварителната датировка и функционална атрибуция на паметниците. На тази основа ще се изготви нов, максимално наситен, на този етап от археологическите проучвания и възможно най-точен план, с което се създават предпоставки за цялостно планиране на археологическите проучвания в Кабиюк.

Литература

Миков 1934: В. Миков. Последни могилене находки. – В: Мадара, I, 1934, 429-438.

Миков 1936: В. Миков. Стари могилене гробове при Калугерица и Кюлевча. – В: Мадара, II, 1936, 3-10.

Попов 1932: Р. Попов. Могилене гробове при с. Ендже. – Известия на Българския археологически институт, VI, 1930-1931, 89-116.

Рашев 2008: Р. Рашев. Българската езическа култура VII-IX в. София, 2008.

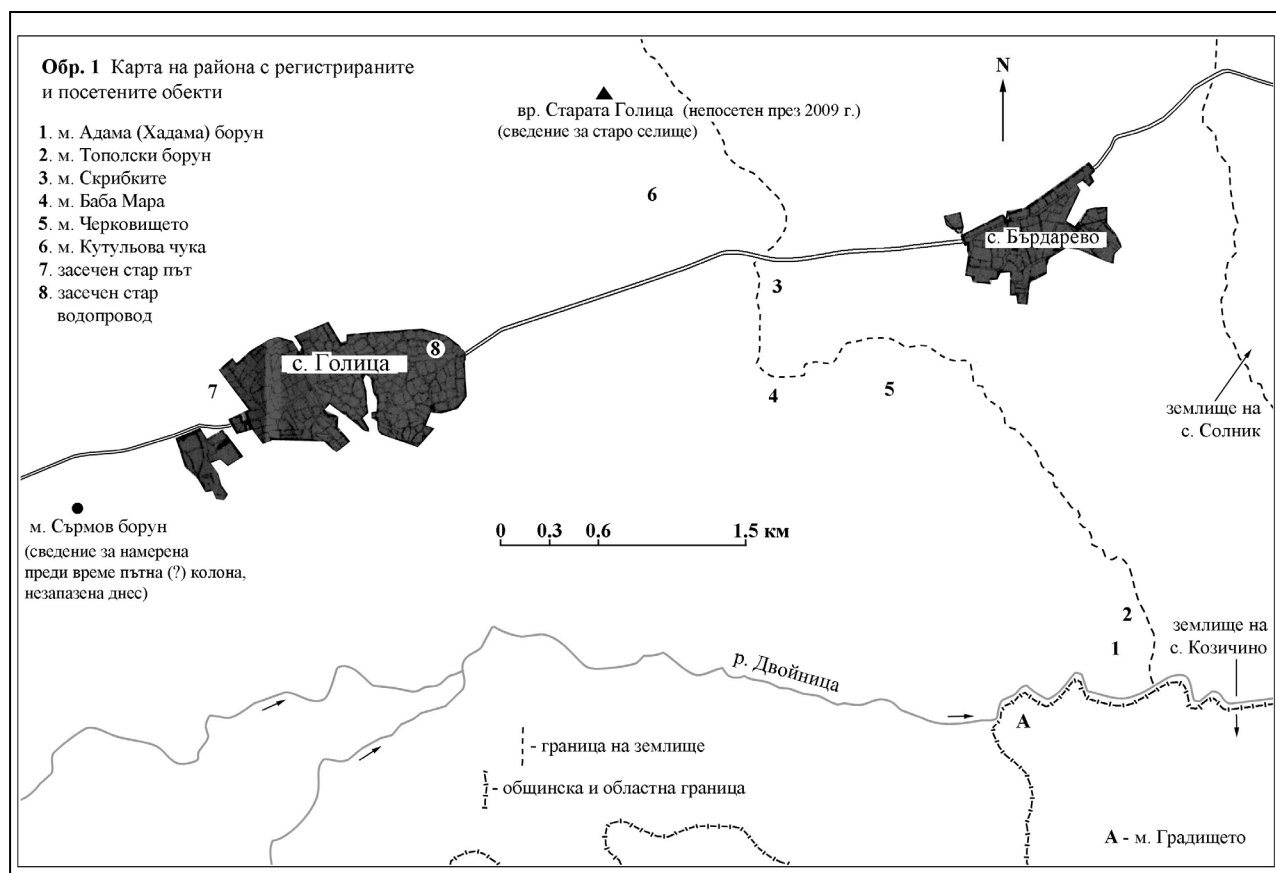
Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Абоба – Плиска. Текст и альбом. – В: Известия Русского археологического института в Константинополе, X, 1905.

№10. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛИЦА, ОБЩИНА ДОЛНИ ЧИФЛИК

Венцислав Динчев

Теренните обхождания се проведеха в началото на септември с финансовата помощ на община Долни Чифлик и организационното съдействие на кмета на с. Голица – г-н Добрин Златев. В тях взеха участие още н.с. Христо Кузов (РИМ-Варна) и Александър Манев (докторант в НАИМ-БАН).

Теренните обхождания обхващаха предимно източната част на землището на с. Голица. Коририрани и/или допълнени са данните за някои известни обекти. Такъв е укрепеният обект в края на Адама (Хадама) борун в югоизточния край на землището на с. Голица, над левия бряг на р. Двойница. Той е описан от братя Шкорпил (Шкорпил, Шкорпил 1892, 56-57; Skorpil 1930, 217-218, обр. 14; виж тук обр. 1/1) и, за съжаление, е интензивно разрушаван от днешните иманяри. В пресните иманярски изкопи и насипи тук има фрагментирана строителна и битова керамика, както и други материали от римската епоха и късната античност. В разкритите градежи в защитената площ е използван хоросан (обр. 2). Мястото на т.нар. долна църква в речната долина (Шкорпил, Шкорпил 1892, 57; Skorpil 1930, 218) също е познато на иманярите. Площта на разбитите и разпилени останки и материали е сравнително голяма, т.е. тук вероятно е имало предградие, а не само църква. В речната долина, на около 150 м западно от предградието попаднахме на останки от обособена постройка, които също са „работени“ от иманяри. С крепостта на Адама борун би следвало да се свърже и обекта, който регистрирахме на 150-200 м на север-североизток, върху края на съседния Тополски борун (обр. 1/2). Тук не личат останки и няма материали от постройки, но открихме фрагментирани глинени съдове от III-IV в. Вероятно тук е имало некропол.

Обр. 1. Карта на района с регистрираните и посетените обекти

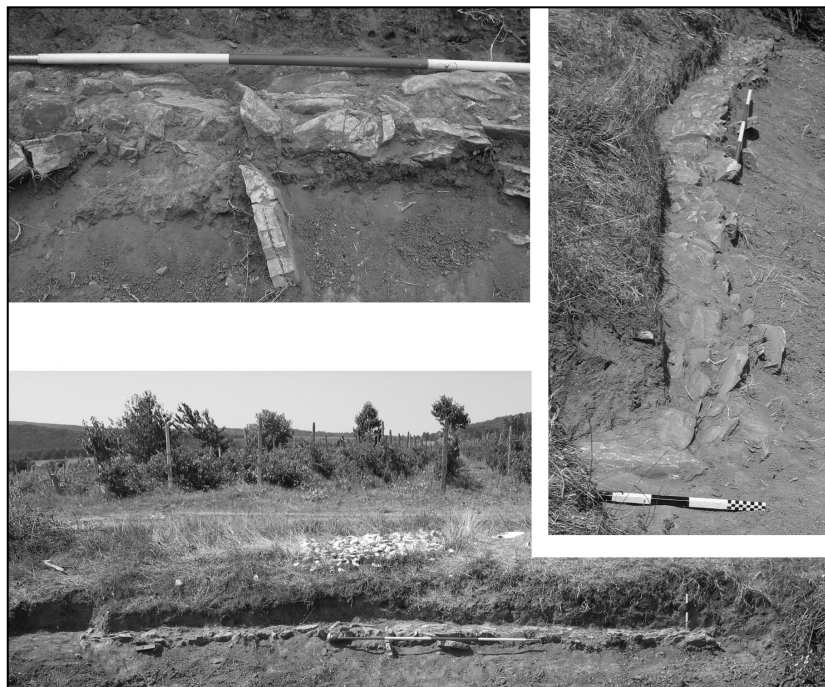
При обхожданията са установени и нови археологически обекти. Така в м. Скрибките, на около 2,5 км И от кметството на с. Голица, на границата със землището на с. Бърдарево (обр. 1/3), върху площ от няколко десетки декара се намира фрагментирана строителна и битова керамика от римската и/или късноантичната епоха. Няма данни за фортификационни съоръжения и солидна архитектура. На по-малък обект със сходни материали и сходна характеристика попаднахме в м. Баба Мара, на около 1 км южно от горната местност (обр. 1/4). И тези обекти са известни на иманярите. В източния край на обширната м. Черковището (на изток и югоизток от горните две местности; обр. 1/5) констатирахме ограничен по площ обект с малко фрагменти от битова керамика от същото време. Възможно е наличието тук на ниска надгробна могила или на останки от единична постройка. Безспорна надгробна могила с диаметърът около 25 м и височината 1,5 м установихме в югоизточния край на м. Черковището.

М. Кутульова чука, на около 2,5 км СИ от кметството на с. Голица (северно от шосето за с. Бърдарево; обр. 1/6) личат останки от солидна, но малка по размери постройка. Градежът на стените е от ломени камъни с бял хоросан. Може да се допусне единична наблюдателна или охранителна кула във връзка с пътно трасе по долината на р. Двойница. Откритите тук единични фрагменти от битова керамика не дават възможност за по-прецизна датировка. Сред тях има и такива от съдове, работени на ръка, с груба фактура. Те предполагат обитаемост или посещаемост на възвишението преди появата на кулата.

Документиран е разрез на стар път („римския път“) с каменна настилка, непосредствено на запад от с. Голица, в западния склон на едно дере (обр. 1/7). Останките от пътната настилка са на около 0,50 м под днешната повърхност на терена. Ширината ѝ е 7 м. Камъните са ломени, предимно плочести, с местен произход. Повечето са побивани вертикално, на тясна страна, в здравата почва. С поголеми, също вертикално побити камъни са оформени бордюрните линии и осевата линия на пътя. Последната е точно по средата, т.е. на по 3,50 м от бордюрите. Под каменната настилка няма някаква специална подложка (обр. 3а-в). Тук пътят е ориентиран запад-изток и е в посока към/от фортификационния комплекс на Хемските порти в м. Гермето. При огледа на района на документирания разрез на пътя не открихме подвижни културни материали.

Обр. 2. Лицев градеж с хоросанова замазка, разкрит с иманярски изкоп във вътрешността на крепостта на Адама борун

Обр. 3 (а-в). Каменната пътна настилка, разкрита непосредствено на запад от с. Голица

Това не са първите сведения за „римския път“ в района (Шкорпил, Шкорпил 1892, 46; Динчев и др. 2007, 28-29), но благодарение на акцията ни през 2009 г. за пръв път имаме точни данни за неговото устройство.

В източния край на с. Голица, северно от шосето за с. Бърдарево е засечен случайно стар водопровод с глинени тръби, с посока и наклон от север на юг (обр. 1/8). Тръбите са с муфи. Спайката при муфите е с фина гасена вар. Наоколо не са открити други материали.

Посетен бе и укрепеният обект, наричан от жителите на с. Голица „Голямото градище“ или само „Градището“. Той е над десния бряг на р. Двойница и е в землището на с. Козичино, но е непосредствено до Голишкото землище (обр. 1/А). През 2008 г. е посетен и описан от колегите от музея в гр. Поморие, които го съобщават с друго име (Михайлов, Кръстев 2008, 786). Материалите от иманярските изкопи и насипи тук са от късната античност (IV-VI в.). Този обект е на около 750 м югозападно (по права линия) от крепостта в края на Адама борун. Заслужава да се изтъкне, че братя Шкорпил не познават въпросното градище. Припомням, че в по-късната публикация на К. Шкорпил редът на описание е от изток на запад, а последната представена крепост преди комплекса на Хемските порти в м. Гермето е тази на Адама борун над левия бряг на р. Двойница. Поради това се предполага, че между тази крепост и комплекса на Хемските порти преградната линия е следвала левия речен бряг (Skorpił 1930, 218). Разположението на въпросното „градище“, както и нашите наблюдения в землището на с. Голица, позволяват да се коригира това предположение. Може да се приеме, че отбранителната линия между района на крепостта на Адама борун и въпросното градище, от една страна, и фортификационния комплекс в м. Гермето, от друга страна, не е по полегатите склонове откъм левия бряг, а по стръмните възвишения над десния бряг на р. Двойница. Друг въпросът дали отбранителната линия в този участък, чиято дължина е десетина километра, е била подсигурана чрез непрекъсната преграда или само чрез отделни наблюдателни и охранителни пунктове на известно разстояние един от друг. Предварителните ни сведения са в подкрепа на втората възможност.

Литература

Динчев и др. 2007: В. Динчев, Б. Божкова, В. Кацарова, А. Чолакова, М. Христов. Археологическото проучване на Хемските порти (в м. Гермето при с. Голица, Варненска област) през 2005 г. (Разкопки и проучвания, XXXVII) София, 2007.

Михайлов, Кръстев 2008: Й. Михайлов, Кр. Кръстев. Теренно издирване на археологически обекти в землището на с. Козичино, община Поморие. – Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 785-786.

Шкорпил, Шкорпил 1892: Х. Шкорпил, К. Шкорпил. Североизточна България в географско и археологическо отношение. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, VIII, 1892, 3-58.

Skorpił 1930: K. Skorpił. Стратегически постройки в черноморската област на Балканския полуостров. – Byzantinoslavica, II, 1930, 197-230.

№11. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ НА АНТИЧНИ ПЪТИЩА В ОБЩИНИ ТРЯВНА, ГАБРОВО И ДРЯНОВО

Венелин Бараков

През лятото на 2009 г. в продължение на една седмица в посочения географски регион бяха предприети теренни обхождания на стари пътища. За нуждите на обхожданията бяха използвани карти в М 1:5000.

Пръв изследовател на пътища в района е В. Аврамов. Своите наблюдения върху направленията на основните пътни артерии през античността и средновековието в Тревненския Балкан той излага в монографията си „Войната на България с Византия и погромът на император Исак Ангел при град

Трявна”. Теренните обхождания през юли 2009 г. потвърдиха някои от наблюденията на В. Аврамов и коригираха други негови изводи.

Локализирани бяха направленията на три антични пътя. При два от тях бе установена каменна настилка.

Път Дискодуратере – Августа Траяна през Тревненския Балкан

Пътят е част от по-голяма пътна артерия, свързваща Августа Траяна с Никополис ад Иструм и Нове (обр.1). От емпион Дискодуратере римският път се е насочвал на югоизток в посока към гр. Дряново и с. Царева ливада, заобикаляйки по този начин трудно проходимото плато Стражата. Пътят изкачва височините над с. Царева ливада. В този район той минава през силно пресечен терен. Ширината му във височинния участък се свива до 2-3 м. На места се използва като път здравата скала. Прави впечатление, че пътят във високите части е трасиран така, че да използва най-късото разстояние, без оглед на трудната достъпност.

Античният път минава близо до с. Тодореци, откъдето се спуска към коритото на р. Тревненска/Дряновска. Пътят пресича реката при малък брод, след което постепенно изкачва височините над гр. Трявна, като направлението е на юг към с. Бижевци. В отсечката между селата Войници и Бижевци пътното трасе е отлично запазено. Изграден е от плочести камъни подредени на тясната си страна. Ширината му е 4 м. В двата му края са оформени бордюри от забити отвесно плоски камъни (обр. 2). Пътят е прокаран в естествен насип, като пръстта е използвана за изравняване на трасето и за спойка между подрежданите камъни.

От с. Бижевци пътят поема на запад към един от най-високите върхове в околността – вр. Черни връх (обр. 3). Направлението му показва, че той преминава по високите части, като избягва пресечените терени. Непосредствено преди да изкачи вр. Черни връх, пътят подсича некропол от три надгробни могили, разположени на една височина. Тракийските могили винаги са насипвани на места, открояващи се над околния терен, които са се забелязвали от далеч. Затова често са използвани като средство за определяне на направлението на пътя.

От вр. Черни връх пътят върви по билото на височините над град Трявна в посока на юг към Балкана. Пресича високата м. Сечен камък, като трасето му отново преминава в близост до надгробна могила, която доминира над околността. В м. Сечен камък е локализирано скално светилище с изсечени каменни кръгове, което датира от предримската епоха. В близост до светилището е разкрита и каменна кариера. В м. Сечен камък трябва да се търси и евентуална пътна станция или крайпътно съоръжение. Указание в тази посока са откритите преди години антични материали – монети, керамика, върхове на стрели и разсипани камъни от постройка. Локализирането на античната станция, както и проследяване на останалата част на пътя на юг към Балкана остава за следващата година.

Обр. 1. Римският път Дискодуратере – Августа Траяна при с. Гостилица, община Дряново

Обр. 2. Участък от римския път Дискодуратере – Августа Траяна при с. Бижевци, община Трявна

Обр. 3. Карта на римския път
Дискодуратере – Августа Траяна
в Централния Балкан

Античен път през Шипченски проход

Пътят следва трасето на тракийска пътна артерия от предримската епоха. През римската епоха и късната античност той се явява разклонение на основния римски път, свързващ Никополис ад Иструм с Августа Траяна. От емпориума Дискодуратере трасето продължава в югозападна посока по долината на р. Янтра. В пролома на реката в карстовото плато Стражата при с. Янтра, пътът изкачва хълмистата местност и минава покрай малка крепост (бург), изградена през късната античност за охраната му. От бургата при с. Янтра пътът се е насочвал към м. Градище при гр. Габрово. В началото на IV в. на хълма Градище е изграден военен лагер, укрепен с вал. Военното присъствие тук е продиктувано от контрола на пътя през Шипченския проход. От Градище трасето поема на юг през м. Киселчова могила и през Етъра и с. Нова махала се изкачва по един от хребетите на Шипченска планина. Пътят пресича вододелното било и се насочва към скалистия връх Градишката могила. В началото на IV в. тракийската крепост на върха е преизползвана като укрепление за охрана на прохода. През късната античност крепостта заема само горната тераса на хълма и представлява военно укрепление от типа бург. Пътят минава през крепостта и излиза от прохода при гр. Шипка. Това разклонение на основния път през римската епоха е слабо използвано. Значението му нараства през късната античност, когато по протежение на пътя, са строени крепости за контрол на движението и охрана. През II-IV в. пътът е бил настлан с каменна настилка от камъни с различни размери. Ширината му е около 4 м, като в двата края пътното трасе е ограничено с бордюри от по-големи плочести камъни.

Път Зикидева (В. Търново) – района на гр. Мъглиж през Тревнеския/ Мъглижкия проход

От Зикидева пътът се е насочвал към Килифаревския манастир, оттам преминава през селата Габровци, Дивитацци, М. Станчевци, покрай голямото тракийско светилище в м. Елова могила, край с. Черноврѣх и през гр. Трявна и с. Престой, трасето подхожда към Балкана през вр. Ковачка и вр. Кръстец за вододелното било на Стара планина. От тук през вр. Панагюра и м. Калаянка пътът е превалял прохода, слизал е в тракийската крепост Горненски град и се е от-

правял на юг към околностите на гр. Мъглиж, където в предримската епоха са концентрирани голям брой тракийски селища. Най-голямото от тях е разположено на СЗ от гр. Мъглиж и на него е принадлежала прочутата Мъглижка гробница със стенописи.

При трасирането на римските пътища в Централния Балкан се наблюдават някои специфични особености, които са подчинени както на римските технически и инженерни принципи, така и на характера на пресечения терен в планината. Пътищата през римската епоха не се съобразяват с наклона и трудната достъпност, винаги следват възможно най-високите части и търсят най-преките възможности за свързване между селищата и крайпътните структури. За по-бързо придвижване са избирани по-преки маршрути, като са избягвани естествените препятствия. Съзнателно са търсени била и височини, през които да бъде трасиран пътът, което позволява околния терен да бъде наблюдаван и да бъдат предотвратени изненадващи нападения.

При строежа на пътища през римската епоха са спазвани следните принципи:

– полагане на каменна настилка от типа на т.н. калдаръм (наименованието произхожда от гръцки и означава хубав път). Тя е предшествана от изравняване на терена. Преди полагането на камен-

ната настилка задължително се настила пръст и се трамбова. Римските пътища в Централния Балкан обикновено се състоят от два пласта: долен – от трамбована пръст и чакъл, и горен – от камъни с различна форма и размери, редени на тясната си страна. Пътищата са с ширина 3-4 м и имат бордюри от страни.

– често трасето на пътя е изсичано в основната скала.

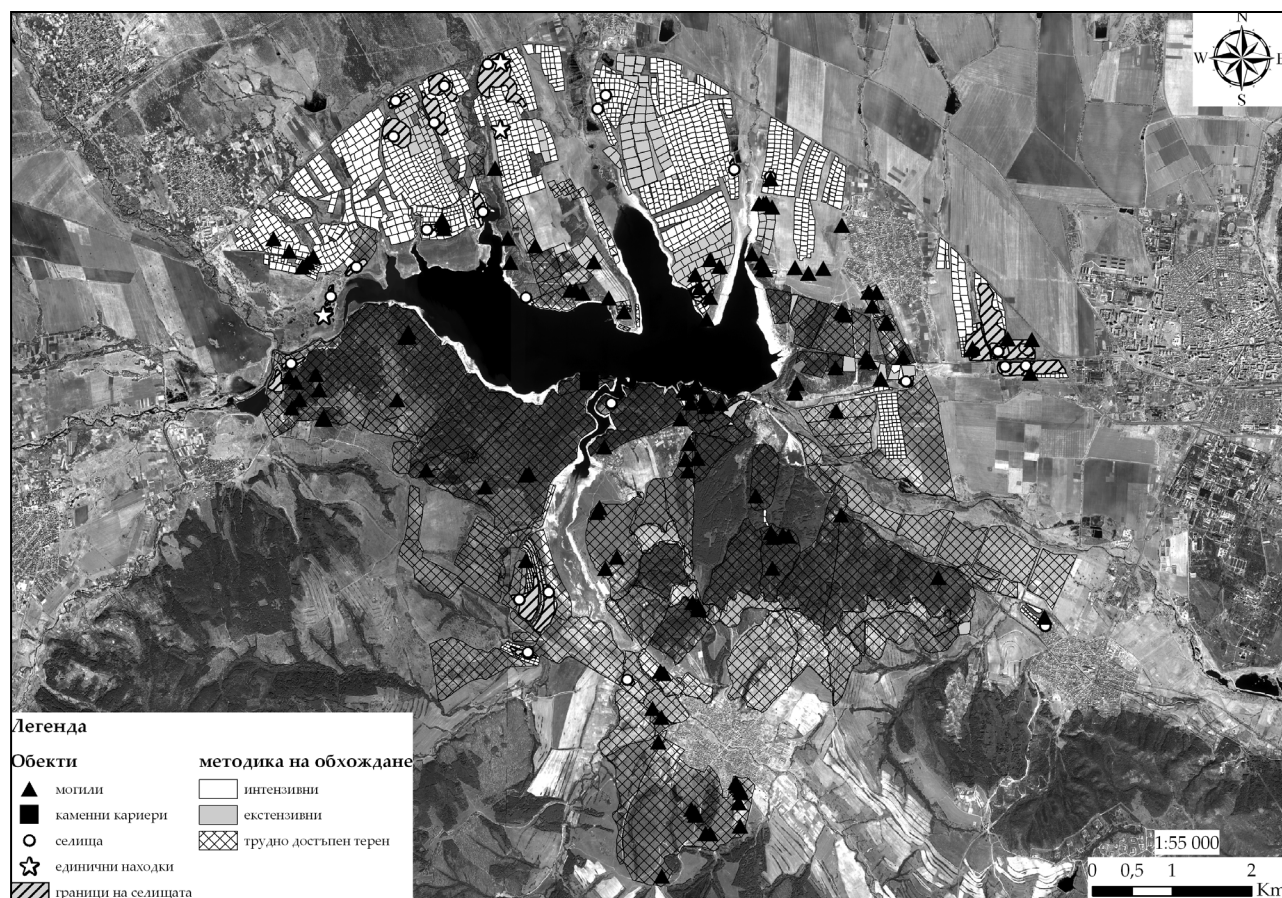
– при движението по пътищата в Балкана от римската епоха са използвани като ориентир тракийски могили, които винаги са насипвани на места, открояващи се над околния терен, и така са били и средство за определяне на посоката на пътя за улеснение на пътуващите.

№12. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В КАЗАНЛЪШКАТА КОТЛОВИНА

Георги Нехризов

Изборът на Казанлъшкият район за провеждане системни теренни обхождания с прилагане на съвременни методи за неструктивно и дистанционно изследване не е случаен. Той се дължи от една страна на изключителния археологически потенциал на тази територия, а от друга на липсата на такъв вид изследвания, които са в основата на проследяването на динамиката на историческото развитие и установяването на хронологическите и пространствени аспекти в изграждането на селищната система.

Казанлъшката е най-голямата от подбалканските котловини. Площта ѝ е около 780 кв. км, а средната надморска височина е 350 м. От север е оградена от мощните и стръмни склонове на Стара планина, а от юг – от полегатите и значително по-ниски склонове на Средна гора. Северните ѝ части са заети от наносни конуси, които образуват изпъкнала, наклонена на юг акумулативна повърхнина.

Обр. 1. Карта на обходената територия и регистрираните археологически обекти

Проучванията¹ се проведеха по методиката, приета за попълване на АКБ. Работата на терена се предхождаше от задълбочена предварителна подготовка, свързана със запознаване с резултатите от проведените преди изследвания, специализирана литература за региона, краеведски издирвания; проучване на топонимията и хидронимията; анализ на топографски карти и сателитни снимки; набиране на информация за геолого-географските характеристики на района. Систематизирането на тези данни и резултатите от проучванията се осъществява с помощта на разработена под ArcGIS гео-база данни. В нея бяха интегрирани геореферирани сателитни снимки, цветни инфрачервени фотографии, топографски, геоложки и почвени карти. При работата на терен бе ползван мобилният софтуер ArcPad.

Предвидено беше да се изследва района в непосредствена близост до Севтополис – територията около язовир Копринка. Тази територия беше разделена на 4 зони. Двете северни включват заравнени повърхнини, представляващи основно земеделски земи. Южните са по-високи и хълмисти, те са дял от предпланините на Средна гора и значителна част от тях е залесена.

Всяка зона беше изследвана от отделен екип от 4 до 6 души. Всеки екип разполагаше с PDA устройства, снабдени с GPS, с инсталиран ArcPad. Изборът на методика на работа беше продиктуван от характеристиките на релефа и най-вече от възможността за обсервация. В северните зони се прилагаше предимно интензивно проучване. При него членовете на обхождащата група се движат в редица на разстояние ок. 10 м един от друг. На всеки обходени 10 м се отразяваше наличието или отсъствието на артефакти и техният брой във всяка от полосите. На 50 м се завършва полигон с приблизително квадратна форма и размери около 50x50 м, чиито граници се маркират в ArcPad. Отразява се възможността за наблюдение, характеристиките на терена (топография, наклон, растителна покривка, влажност, вид и състав на почвата), броят, видът и дисперсията на установените артефакти, локализация на обектите и техните граници.

В терени с понижена възможност за обсервация (под 50%) се прилагат екстензивни методи на работа. Те се различават от интензивните само по по-голямата дистанция между членовете на групата (до 20 м) и съответно по-големите полигони. Поради планинския характер на двете южни зони, интензивни и екстензивни проучвания в тях се осъществиха в ограничени територии. Там се прилагаша методи на работа в трудно достъпни терени. Групата обхожда територията с голяма дистанция между членовете, като се използват всички възможности за набиране на информация – оглеждат се горски пътища, оврази и изкопи. Документирането на проучените площи се извършва чрез обособяването на големи полигони или чрез трак с буферна зона около него.

Независимо от прилаганата методика на работа тактиката на изследване се променя при локализиране на археологически обект. За постигане на по-пълна представа за хоризонтална стратиграфия на обекта, разстоянията между проучвателите се намалява до 5 м. Прецизното отразяване на дисперсията на археологически материали позволява определянето на границите на обекта. Документират се и се вземат GPS координати на обособени на терена структури и на по-важни находки. При обекти с архитектурни останки и фортификация се картира трасето на стените чрез трак. За регистрираните надгробни могили се описват параметрите и характеристиките на могиления насип и видимите промени в него. От всеки обект се подбират образци от видимите на терена археологически материали (главно керамични фрагменти). Те трябва да са максимално информативни и да обхващат спектъра на хронологическите периоди, представени на обекта. С цел статистически анализ на придобитите материали, на базата на вече картираната в ГИС дисперсията на артефактите, от определени участъци се събират всички видими находки. По този начин се получава информация за интензивността на функциониране на обекта в различните периоди от съществуването му. Събраният материал се обработва и документира след приключване на работата на терена.

При теренните обхождания през март 2009 г. бяха изследвани общо 35 кв. км, от тях чрез интензивно проучване – 10,5 кв. км, чрез екстензивно – 2 кв. км и в терени със затруднена възможност за обсервация – 23,5 кв. км.

Регистрираните обекти обхващат широк спектър от хронологически периоди – от неолита до късното средновековие, както и значително видово разнообразие.

Най-голям е броят на откритите надгробни могили – 106, групирани в 28 некрополи и 33 самостоятелни могили. Сред тях бяха открити и такива с внушителни размери – височина около 10 м и диа-

¹ В работата на експедицията участваха Г. Нехризов, Ю. Цветкова, Е. Божинова, М. Първин, Е. Димитрова, А. Соботкова, С. Илиева, Н. Кечева, М. Младенов, Ю. Димитрова, П. Минков, Л. Марковски и студенти от Карлови университет в Прага.

метър над 50 м. Почти всички могили са пострадали в различна степен от иманярски посегателства.

Обектите, от които произхождат археологически материали са 19, като повечето могат да се определят като селища. Част от тях се откриват върху надзаливните тераси по левия бряг на река Тунджа. Локализираните в южните зони на изследване са разположени главно върху склонови стъпала, но се срещат и такива върху тераси на притоците на Тунджа. Особено интересен е обект Каз004, който представлява петно с диаметър около 40 м от сива пепелива пръст, намиращо се в близост до надгробна могила. В това петно се установи висока концентрация на керамични фрагменти, основно от работени на колело съдове със сив цвят. Този обект е част от обширно селище със сложна хоризонтална стратиграфия, което по-късно беше проучено чрез сондажи. Локализирано е и едно средновековно укрепление, за което има сведение в литературата, но не е регистрирано в АКБ.

При издирванията по северните склонове на Средна гора на няколко места се попадна на стари каменни кариери. Откриха се отцепени и грубо обработени гранитни блокове, както и такива подготвени за отделяне от скалата чрез оформени в редица плитки всичания.

Анализът на находките от регистрираните обекти дава известна представа за генезиса и развитието на селищната система през отделните исторически периоди в изследвания микрорайон. Праисторическите епохи са относително добре представени – материали от късния неолит са открити на един обект, от различни фази на халколита – на 3, локализирани са и по един обект от ранната и късната бронзова епоха. На най-много обекти са намерени находки от I хил. пр. Хр. – 15. Сред тях тези, датирани в ранната желязна епоха са 4, а в късната – 7, материалите от 4 обекта не могат да се разграничат хронологически. Антични находки произхождат от 5 обекта, а средновековни – от 4.

На повечето от регистрираните обекти беше установена сравнително ниска концентрация на артефакти. Освен керамични фрагменти бяха открити части от седловидни хромели, както и един фрагмент от олинтска мелница, каменни чукалки, кремъчни пластини, прешлени за вретено и тежести за стан. Най-ценната находка е рядък сребърен денар на император Нерва от 97 г. Монетата е намерена на терен без археологически материали.

Съчетаването на недеструктивните методи за изследване с археологически разкопки допринася за много по-прецизно изясняване на въпроси, свързани с вида и хронологията на обектите. Затова след приключване на кампанията по издирване бяха осъществени сондажни проучвания на най-перспективните от откритите обекти. Те бяха предшествани от магнитометрични изследвания, проведени в зоните с установена най-висока концентрация на археологически материали. Изборът на местата за сондажите беше съобразено с локализираните аномалии при тези изследвания.

По време на експедицията беше експериментално приложен методът за дистанционно проучване на терена. При него чрез спектрален анализ на сателитни снимки се откриват повърхностни изменения на терена, които може да са резултат от човешка дейност в миналото. Проверката на място установява характера на аномалията и наличието или отсъствието на археологически обект.

Кампанията за издирване на археологически обекти през 2009 г. е естествено продължение на широкомащабните археологически проучвания в Казанлъшката котловина, провеждани от средата на миналия век. Екипът си поставя амбициозните цели да допринесе за изясняване на връзките между многобройните значими археологически паметници, с които този район е известен. Но за да се стигне до реализирането им трябва да се натрупа сериозна база данни – проект, който ще се опита да реализираме в следващите години.

№13. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ЯМБОЛСКА ОБЛАСТ

Илия Илиев, Стефан Бакърджиев

Между 10 октомври и 20 ноември 2009 г. екип от РИМ-Ямбол в състав: Илия Илиев – научен ръководител, Стефан Бакърджиев – заместник ръководител и членове Явор Русев, Георги Илиев, студенти от СУ „Св. Кл. Охридски“, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ и доброволци от Австралия, САЩ и Чехия проведе теренни обхождания в района на община Елхово, област Ямбол. За 20 дни теренна работа екипът покри 28 кв. км площ, затворена между реките Айidere и Дерееорман – из-

точни притоци на р. Тунджа. В проучвания район влизат землищата на селата Каравелово, Робово, Бояново, Стройно, Борисово, Сламино и Каменец. Релефът е разнообразен и се състои от долините на притоците на Тунджа, от хълмисти райони, както и от някои гористи райони и площи от шубраци.

Целите, които си бе поставил за изпълнение екипът бяха насочени в няколко направления:

Първо направление – тотално обхождане на набелязания между двете реки район и регистриране на обектите откривани при обходите, съчетано с използването на нови методи за изследване, особено сателитната навигация. За целта всяка група използваше GPS и PDA апарати, които имат заложили скици на топографски карти и високо резолюционни сателитни изображения. Ползвайки тези устройства се маркираше местоположението на всеки екип, както и разпределението на проучваната площ, посоката на проучване и ширината на обхожданата полоса. По този начин се избягваше неволната грешка част от терена да не бъде обходен. Освен това с тези устройства се маркираха и координатите на концентрациите от керамика и се определяха възможно най-точно границите на селищата. Благодарение на това при тези обхождания бяха локализиранни 10 селища с максимално точно определени граници. Резултатите от измерванията са нанесени на карта.

Второ направление – позициониране с GPS координати на всички надгробни могили в проучвания район, както и извършване на преглед на състоянието им. В резултат на това можем да заявим, че в обходената от екипите площ в землището на с. Каравелово, са регистрирани 16 надгробни могили, в землището на с. Бояново – 12, на с. Борисово – 3, на с. Робово – 12, на с. Стройно – 3 и на с. Сламино – 4 надгробни могили. Общо са обходени, нанесени с координати и е определено състоянието на 50 надгробни могили. За съжаление върху част от могилите бяха регистрирани иманярски интервенции, което бе и фотографски документирано.

Третото направление бе да се обучат на студентите в теренна работа, която включва начините на обхождане на терена, обучение за работа с навигационните уреди като GPS и PDA апарати, както и водене на полеви дневници, обработка на керамика и фотодокументация.

Обработката и картирането на резултатите върху пространственото разпределение на участъците показва, че повечето селища са разположени в долините на двата притока на Тунджа, удобно разположени на терасите на реките и частично по склоновете на издигащите се била, но в близост до водоизточник. Интересно е, че много повърхностни разпръсквания съдържат керамика в широк хронологически диапазон, доказателство за продължителността на обитаване и селищен континуитет във времето, което подсказва за правилен подбор на местата още в древността. Това бе документирано в седем селища. Това от своя страна подсказва, че изискванията на които трябва да отговаря определена местност за възникването на селище не са се променили в хода на времето.

Това, което прави впечатление при обхожданията, а в последствие и при картирането на надгробните могили е, че почти всички са разположени по билата на възвишенията, видими от далеч. Възможно е те да маркират териториално границите на селището към което принадлежат.

Можем да кажем, че благодарение на обхожданията на българо-германската археологическа експедиция при с. Драма, Ямболско бяха регистрирани множество обекти на територията на региона.

Поради промяната на ландшафта причинена най-вече от връщането на земеделските земи и горите обаче се налага повторното регистриране на обектите. Тъй като част от точките, към които тогава топографски са привързвани обектите, вече са унищожени и не съществуват. Наложително е да се използват възможностите на новите технологии, които позволяват локализацията на обектите да се извършва в максимално точни граници. Ето защо през следващите години това тотално обхождане на Ямболския регион ще продължи.

Литература

Димитрова, Попов 1978: Д. Димитрова, Ж. Попов. Археологически паметници в Ямболски окръг. София, 1978.

Лихардус и др. 2001: Ян Лихардус, Ал. Фол, Фр. Бертемес, Р. Ехт, Р. Канитчаров, И. Илиев. Изследвания в микрорегиона на с. Драма (Югоизточна България). София, 2001.

№14. ОБХОЖДЕНИЯ НА МОГИЛИ В ОБЩИНА СЛИВЕН

Диана Димитрова, Николай Сираков, Мирослав Марков

На 31 март и 01 април 2009 г. бяха направени теренни обхождания¹ за установяване състоянието на могили в землищата на селата Ковачите, Чинтулово, Речица (кв. на Сливен) и самия град Сливен. Те са продължение на извършените през 2007 (Китов и др. 2008, 783) и 2008 (Китов и др. 2009, 800).

Резултатите са идентични. Навсякъде се виждат иманярски интервенции и откровено безразличие от страна на компетентните органи към редовното риголване на насипите, поставени бетонни постаменти за електрически стълбове. В Ковачите и четирите обекта са със стари изкопи, като обектът върху високото плато, отдалечен от селото, е напълно изтърбушен в центъра. По няколко фрагмента от тухли предполагаме, че е имало цистов гроб. В Чинтулово (1 обект) и в землището на Речица (4 могили) положението е подобно. Единият насип е с дълбок тунел (обр. 1), който продължава към центъра му. В землището на град Сливен и трите посетени обекта се намират южно от пътя София-Бургас. Могила №2 (обр. 2), която е непосредствено до асфалтовия път, е висока до 2,50 метра и има диаметър около 22 метра, се „гордее“ със 7 изкопа с различни размери и прилича на учебен иманярски полигон.

Дошло е време колегията и Министерството на културата да помислят за смяна на концепцията за археологическите проучвания и обектите да се проучват не само спасително и аварийно, **но и планово, където има възможност за финансиране, за да бъдат изпреварени рушителите на старините**. Иначе практиката на междудомствените комисии и констативните протоколи за незаконните безобразия ще продължат до безкрай.

Обр. 1. Началото на тунела в могила в землището на с. Речица (кв. на Сливен)

Обр. 2. Могила в землището на гр. Сливен до главен път София-Бургас със 7 изкопа

Литература

Китов и др. 2008: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Обхождания за регистриране на могили в община Сливен. Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 783.

Китов и др. 2009: Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков. Обхождания на могили в община Сливен. – Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 800.

¹ В обхожданията взеха участие Диана Димитрова – НАИМ-БАН, Мирослав Марков – РИМ-Монтана, Николай Сираков и Иман Стоянов – РИМ-Сливен.

№15. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ИВАН ВАЗОВО, ПЕСНОПОЙ, БЕГОВО, ГОРНА МАХАЛА И ОТЕЦ ПАИСИЕВО, ОБЩИНА КАЛОЯНОВО

Елена Божинова, Бистра Гяурова

Теренните обхождания се проведеха от 16 до 26 ноември 2009 г.¹ по повод краеведско изследване на г-н Кольо Делев, който финансира експедицията. Целта на проучването беше чрез тотално обхождане да се направи опит за възстановяване селищната система в микрорегиона на с. Иван Вазово и прилежащите територии. Районът попада в началото на прохода между Тракийската низина и Карловската котловина по долината на р. Стряма. Релефът е предпланински, като долината на р. Стряма тук образува широки тераси и е оградена от запад, север и изток от ниски ридове, а от юг – отворена към Горнотракийската низина.² Регистрирани са 66 обекта, включени в системата на АКБ (обр. 1).

От праисторията са регистрирани две селища, разположени върху началото на надзаливните тераси на р. Стряма в м. Черните места и м. Ментовка. Селището в м. Черните места заема площ от около 40 дка. Установи се обилен археологически материал от няколко епохи – ранен неолит, среден неолит, ранен халколит, късна бронзова епоха и ранна желязна епоха. Обектът е многослоен, но горните пластове са унищожени от обработката на земята и изграждането на жп линия. Възможно е селището да е свързано с това в м. Ментовка, което е разположено на отсрещния бряг на р. Стряма. Датата му е в границите на халколита. Материалът, откриван на повърхността в м. Ментовка е значително по-малоброен, както и площта на обекта – около 2-3 дка, но това е възможно да се дължи на позицията му на по-голяма дълбочина спрямо съвременната повърхност, тъй като ерозионните процеси тук са по-интензивни.

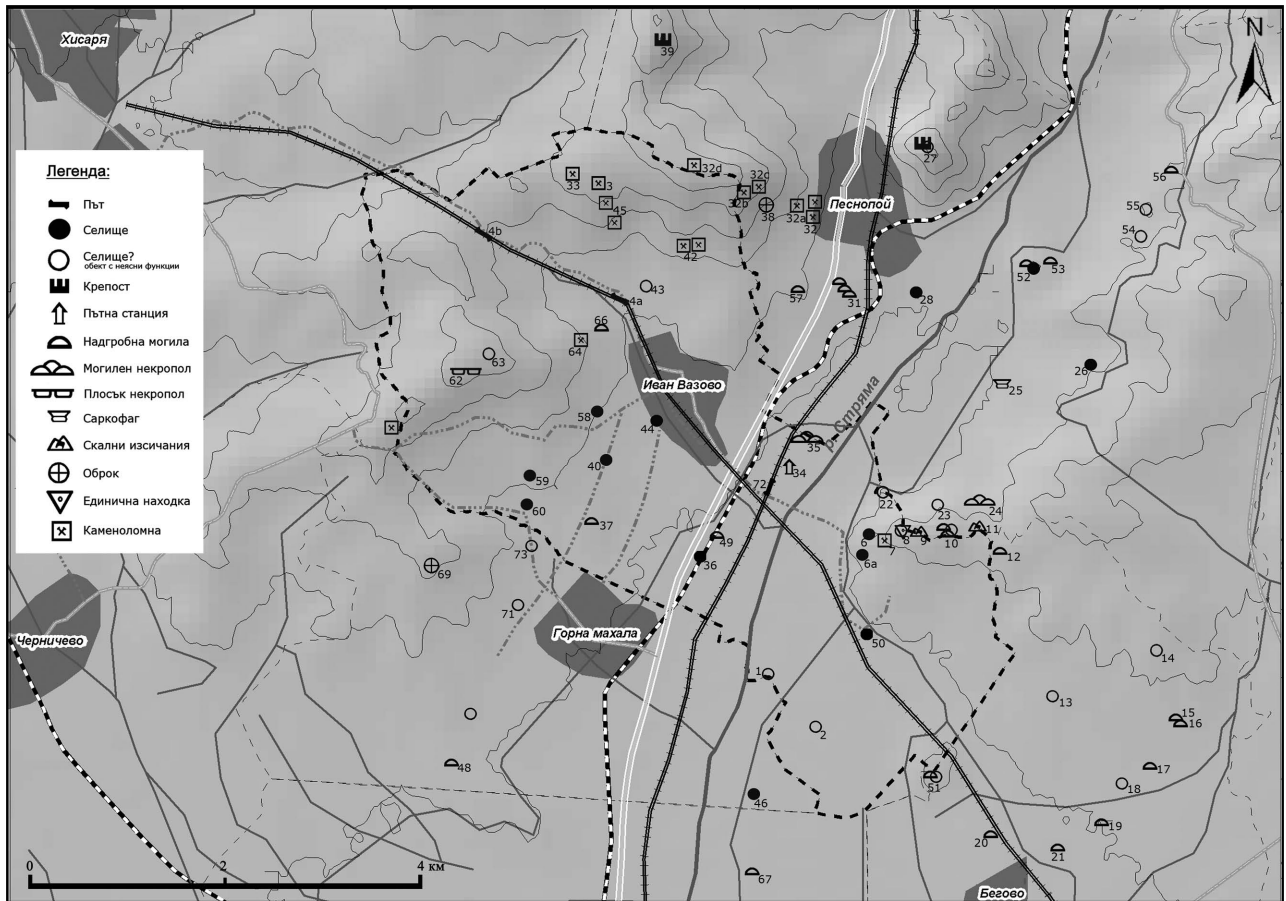
При обхождането не са намерени следи от обитаване през ранната бронзова епоха. Възможно е това да се дължи на близкото разположение на обектите при Дъбене, които могат да се разглеждат като индикация на регионален център именно там, спрямо който районът на Вазово се явява далечна периферия.

Районът е интензивно обитаван през желязната епоха (ЖЕ), и по-точно – късната желязна епоха (КЖЕ). Най-вероятно през този период са издигнати почти всички могили. В изследваната територия се регистрират 28 надгробни могили с височина от 1 до 6 м, но най-често имат диаметър под 20 м и височина 2-3 м. Разположени са както в долинната част на района върху надзаливните тераси, така и върху била на изявените възвишения. Насипът на 25 от тях е идентичен – чакълест, еднороден, без да се разграничават първични могилки или междинни оформяния на могилата. Всяка изглежда е натрупана като еднократен акт. В няколко могили са разбити съоръжения в централната част на насипа – вероятно гробове, които са изградени от големи местни камъни, без да са прецизно оформени. Идентичността на могилите като разположение, експозиция и начин на натрупване предполага, че всички те са с близка хронология. В иманярските изкопи на една от могилите – в м. Кашла тарла бяха намерени пластини от бронзов предмет и фрагмент от чернофирнисов съд.

Следи от обитаване от ЖЕ се откриват и върху билата на изявени възвишения със стратегическа позиция. Това са Дингилова могила, Цанева могила, Манастира и Песнопой. Единствено първият обект не е обитаван през късната античност и на него освен по-голям брой керамика се откриват и късове замазка, както и позитивни каменно-землени структури, които е възможно да са надгробни могили или деструкции на други солидни конструкции. Обект от ЖЕ бе открит и върху малкото, но добре изявено възвишение Булката, върху билото на което стърчи единична скала – природен феномен, който е вероятно една от причините да привлече вниманието на траките. Над него и в близост до Цанева могила, върху централния скален връх на масива бе открит железен крив нож, който е възможно

¹ В екипа участваха: Е. Божинова, Б. Гяурова, М. Валентинова, К. Станев, М. Христов, В. Върбанов, Г. Самичкова, В. Каранова, В. Жекунова, М. Даскалов, Н. Трифонов и С. Джамбазова.

² Теренът е зает обработваеми площи с отлична възможност за наблюдение (50%) и гори и пасища с много намалена такава (50%).

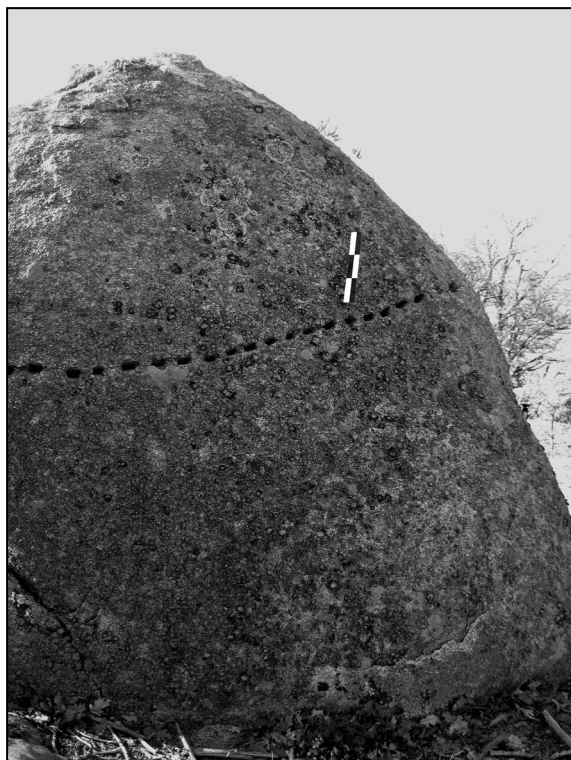

Обр. 1. Карта с регистрираните обекти: 1-2. (Османски период); 3. м. Мердивена; 4. Римски път; 5. м. Паикулова нива (КА); 6, 7. вр. Цанева могила (ЖЕ, КА); 8, 9. вр. Гъстите камъни (ЖЕ, КА); 10. вр. Белия камък (ЖЕ, КА); 13. м. Бергерджаџт (Османски период); 14. м. Даалишки егреци (КА); 17. Кюмюрлю тепе; 18. (Османски период); 19. Ксиданова могила; 22. м. Булката (ЖЕ); 23. (КА); 25. м. Сухите ливади (КЖЕ); 26. м. Даробас (Османски период); 27. вр. Песнопой (ЖЕ, КА, Средновековие); 28. м. Мандалото (Османски период); 29-30. м. Карагьол; 31. м. Кавлака; 32. м. Баира, Тъпана, Дивата череша, Ливадата; 34-35. м. Горния бостанлък (Римски период); 36. м. Черните места (неолит, халколит, БЕ, РЖЕ); 37. Чолакова / Турчева могила; 38. Самодивското кладенче (20 в.); 39. вр. Горната кашла / Манастира (ЖЕ, КА); 40. м. Ходжов геран (КА); 42. Римските кариери; 43. (КА); 44. (Османски период); 46. м. Арапгьол (КА); 47. (Османски период); 48. Монова могила; 49. Сечената могила; 50. м. Ментовка (халколит); 51. Дервишова могила; 52-53. вр. Денгилова могила (КЖЕ); 54-55. (КА); 57. м. Кашла тарла (КЖЕ); 58. Овчарниците (КА); 59-60. м. Чадърдиевац (КА); 61. Станчова могила; 62-63. вр. Сиврия (КА); 65. вр. Св. Троица (КА); 66. вр. Св. Троица; 67. Карабунарската могила; 68. м. Водния камък; 69. Тюфекчийския кръст (19-20 в.); 70-71. (Османски период); 72. м. Горния бостанлък (Римски период); 73. м. Върбището (Османски период)

да е от разбит от иманяри гроб. В ниските леви тераси на р. Стряма, между Курт кая и Дингилова могила, в м. Сухите ливади, на мястото на открит случайно гроб с глинен саркофаг от 5 в. пр. Хр. (Ботушарова 1954), върху площ от 2 дка се откриват керамични фрагменти от КЖЕ и парчета мазилки.

Едни от най-интересните обекти са две скални групи в планинския масив Баира – Мердивена и съседния на него обект 33, където има следи от изсичания с цел добив на камък. Използваната технология на добив на камъка е чрез направа на малки прецизно изработени правоъгълни дупки в права редица (обр. 2). Стилът на технологията е идентичен на подобни обекти в Казанлъшката котловина, където има множество кариери за добив на камъни – най-вероятно от КЖЕ.

Един единствен комплексен обект датира от римския период, и по-конкретно от II-III в. – в м. Горния бостанлък, върху първата заливна тераса на р. Стряма. Представлява селищен обект или пътна станция с прилежащ към нея могилен некропол от три надгробни могили. Върху площ от около 50

Обр. 2. Карieri в м. Мердивена, обект 003

Обр. 3. Карieri в м. Водния камък, обект 068

дка се събира обилен археологически материал – битова и строителна керамика, вкл. водопроводни тръби. Покрай обекта личи трасето на античен път, който следва посоката север-юг и е основната артерия, тръгваща от Филипопол и водеща на север към старопланинските проходи (Маджаров 2004, 28-29). Трите могили са стройни и високи. Технологията им на насипване е идентична и за трите и се различава от тази на всички останали могили в региона – чрез натрупване на първоначални по-малки могили от разнообразни по структура пластове. От най-западната могила от иманярските нарушения произхожда глинена лампа, която датира в периода II-III в.

Най-много следи от обитаване в изследваната територия има от периода на късната античност (КА). Това е обяснимо предвид близкото разположение на един от най-големите центрове на Южна Тракия за този период – Диоклецианопол. Регистрирани са общо 17 обекта, за които предполагаме селищни функции (някои от тях е възможно да са стопански постройки или малки махали). Основната част от големите обекти са концентрирани в две групи: първата е в основата на южния склон на масива Сиврия, а втората – върху масива Курт кая. През този период

са заети, подобно на ЖЕ, най-стратегическите възвишения – Песнопой, Манастира, Цанева могила и Сиврия. Върху първите два личат каменни укрепления, които заграждат площ от 2-4 дка върху билата на върховете. При обектите на вр. Песнопой и Цанева могила са запазени каменни стени от сгради във вътрешността на укреплението. За един обект можем да предположим, че е некропол (обект 62). Най-вероятно с КА трябва да се свържат множество следи от древни карieri върху всички масиви в района. Технологията на добив на камъни е почти напълно идентична с тази, позната от ЖЕ, но дупките, издълбавани първоначално в скалата не са така прецизно изработени и са поставени на по-голямо разстояние една от друга.

Материали от средновековието бяха открити единствено на вр. Песнопой – един фрагмент битова керамика от периода IX-XI в. Общо 12 обекти бяха регистрирани от Османския период. Вероятно се касае за малки махали и отделни стопански постройки.

Литература

Ботушарова 1954: Л. Ботушарова. Погребение с глинен саркофаг при с. Песнопой. – Годишник на музеите в Пловдивски окръг, 1954, 265-272.

Маджаров 2004: М. Маджаров. Римския път Ескус-Филипопол. Пътни станции и селища. Пловдив, 2004.

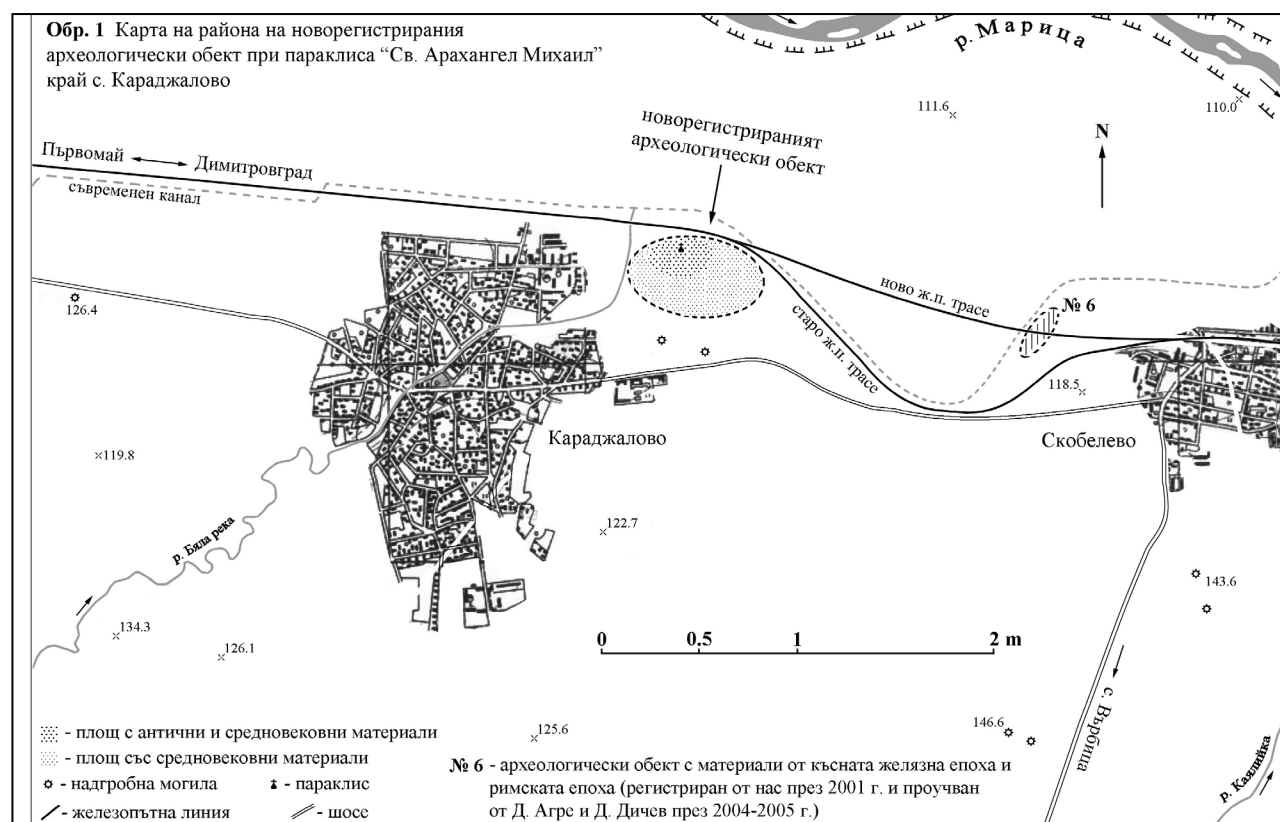
№16. АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА РЕКОНСТРУИРАЩАТА СЕ ЖЕЛЕЗОПЪТНА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД (ОБЩИНИ ПЪРВОМАЙ И ДИМИТРОВГРАД)

Венцислав Динчев

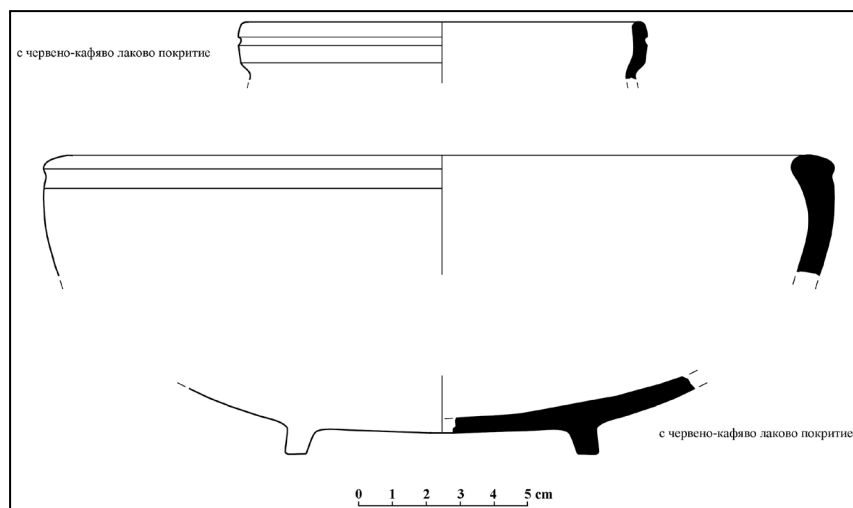
Отчетното наблюдение по трасето на реконструиращата се железопътна линия Пловдив (гара Крумово) – Свиленград се осъществява за трета поредна година (Динчев 2008; Динчев 2009). През 2009 г. строителните дейности бяха в участъка от гара Първомай до гара Димитровград. Археологическото наблюдение бе осъществено на три етапа, в съответствие с хода на строителните дейности.

При първия етап (16.06.-22.06.2009 г.) обходихме и огледахме щателно новото ж.п. трасе между гара Първомай и ж.п. спирка Караджалово (община Първомай). Не установихме нови археологически обекти. Посетихме отново района на с. Поповица (община Първомай), наблюдаван от нас през 2008 г. Поводът за новата ни визита бе съобщение на един от техническите супервайзери за открити тук останки от съоръжение с камък с „врязан кръст“. Въпросното съоръжение е от ново време и е във връзка със съществуващата ж.п. линия. Обработеният камък с „врязан кръст“ всъщност е постамент с гнездо за някакъв знак (семафор или нещо друго) към ж.п. линията.

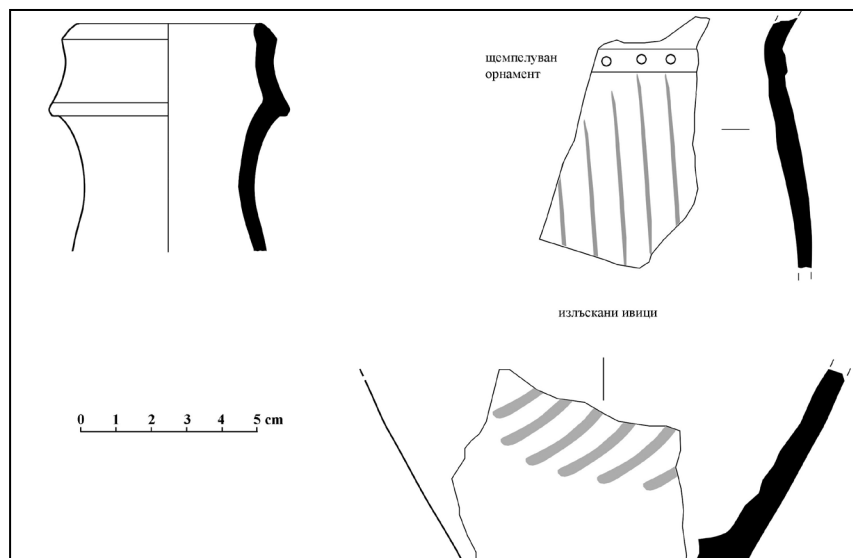
При втория етап (16.10.-22.10.2009 г.) обходихме новото ж.п. трасе между ж.п. спирка Ябълково (община Димитровград) и гара Димитровград. Започнахме и огледа на новото ж.п. трасе между с. Караджалово и с. Скобелево (община Първомай). На изток от и в близост до ж.п. спирка Караджалово, върху първата надзаливна тераса южно от старото корито на р. Марица регистрирахме нов археологически обект

Обр. 1. Карта на района на новорегистрирания археологически обект при параклиса „Св. Михаил“ край с. Караджалово

Обр. 2. Битова керамика от II-IV в. от обекта при параклиса „Св. Арахангел Михаил“ източно от с. Карадалово

Обр. 3. Битова керамика от XI-XII в. от обекта при параклиса „Св. Арахангел Михаил“ източно от с. Караджалово

(обр. 1). Откритите движими материали, преди всичко фрагменти от глинени съдове, са от поне две епохи – от римската епоха (II-IV в.) (обр. 2) и от средновековието (XI-XII в.) (обр. 3). Преобладават тези от средновековието. Те се откриват и на по-значителна площ – към 500 (запад-изток) x 200 м. С тях могат да се свържат регистрираните отделни концентрации на полуобработени и необработени камъни, които индиректно показват пострройки. Очевидно тук е съществувало голямо средновековно селище. Характеристиките на битовата му керамика се вписват в тези на синхронните керамични комплекси от Южна и Югоизточна България (паралели за представените тук в обр. 3 виж напр. при Борисов 2002, 45-66, 109-125, 144-146, обр. 18-46, 89-99, 118, 120). Античните материали се откриват на по-малка площ – предимно около намиращия се тук параклис „Св. Архангел Михаил“ (обр. 1), край който има извор с „лековита вода“ (параклисът попада в западната част на площта на средновековното селище). Трасето на старата ж.п. линия, а също и отложеното вече ново трасе на реконструираната ж.п. линия не нарушават новия обект, но минават непосредствено на север от него – в южната периферия на старото корито на р. Марица (обр. 1). В близост до

източната му граница пък ще е планираният надлез при Км 209,979 на ж.п. линията.

При третия етап (23.11.-28.11.2009 г.) приключихме огледа на новото ж.п. трасе между с. Караджалово и с. Скобелево (община Първомай). Обходихме и новото трасе на ж.п. линията, с отнет вече хумус, в района между селата Скобелево (община Първомай) и Ябълково (община Димитровград), т.е. източно и западно от ж.п. спирка Сталево (община Димитровград). Тук не регистрирахме нови археологически обекти.

Литература

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI-XII век от територията на днешна Югоизточна България. („Марица-изток” – археологически проучвания, 6). Раднево, 2002.

Динчев 2008: В. Динчев. Теренни обхождания по трасето на ж.п. линия гр. Пловдив (гара Крумово) – гр. Първомай. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 776.

Динчев 2009: В. Динчев. Теренни обхождания по трасето на ж.п. линия Пловдив – Първомай – Димитровград – Свиленград през 2008 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 799-800.

№17. ТЕРЕННА АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ „ВЕЛИНГРАД – 2009”

Асен Салкин, Димитър Байраков

По обективни причини теренните обходи бяха съкратени и проведени само в района на град Велинград и с. Драгиново. В района на Велинград те бяха концентрирани около яз. Малка Мътница и склоновете северно от вр. Трушан, където е извършена дълбока оран на стари ниви и пасища. При обработката на ниви в м. Рандолин дол, където бяхме регистрирали преди това праисторическо селище, събрахме огромно количество от каменни оръдия на труда, керамика и култови предмети. Находките датират обекта в средния и късен неолит. Вероятно се касае за селищна могила. На няколко стотин метра източно от селището в м. Рандолин дол попаднахме на следи от римски път с обща дължина от около 200 м и ширина от 2,80 м. Посоката му е североизток-югозапад и вероятно е свързвал обекти от Чепинската котловина с откритите в миналото обекти в района на м. Ремово (в посока вр. Сютка).

Западно от яз. Малка Мътница констатирахме останки от римски вили. Преди няколко години са личали следи от редуващи се каменни и тухлени пояси, които днес са разбити от иманярската намеса. До самите вили са намирани и фрагменти от праисторическа керамика. През 2010 г. ще бъде довършено картирането около яз. Малка Мътница, където се откриват множество селища, некрополи, светилища от различни исторически епохи, вероятно привлечени от богатите изворни води и закътаната долина.

По сигнал за иманярска група, работеща в южните склонове на вр. Милеви скали, беше извършен теренен обход в северната част Община Велинград. В местностите Долно лесичево и Горно лесичево бяха регистрирани четири могили, три тракийски селища и некрополи от римската епоха, две тракийски селища от късножелязната епоха.

В м. Дреново, в ляво от пътя Велинград-Пазарджик, непосредствено под жп линията (в района на изоставен железопътен кантон), се намира укрепено тракийско селище. Обектът е ограден с ниска каменна стена от ломен камък споен с кал, а във вътрешността му се откриват множество разхвърляни фрагменти от питоси, хромели и фрагменти от съдове с украса тип Цепина. В източната, най-висока част на обекта, личат следи от каменно съоръжение, (сграда или подход за влизане в заградената от стената част), което е силно повредено от иманярската намеса.

През 2009 г. беше извършено геодезическо заснемане на 10 тракийски могили в м. Станиловец. В означената в документацията с №1, при разчистването на разрушена тракийска гробница бяха открити фрагменти тракийска керамика тип Цепина. Подобна керамика намерихме и в друга разкопаната от иманяри могила в същия район.

№18. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ: ИЗДИРВАНЕ НА РАННИ ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ (ПАЛЕОЛИТ, НЕОЛИТ, ЕНЕОЛИТ – СКАЛНИ СТРУКТУРИ) (Бенковски, Орешари, Маджарово)

Стефанка Иванова

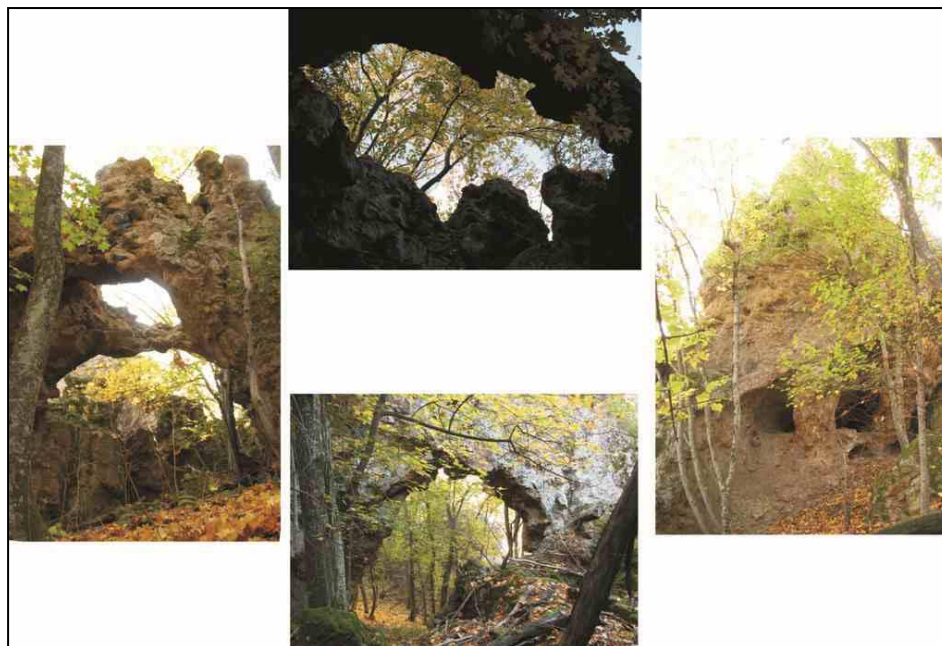
През 2009 г. продължиха теренните обхождания за издирване на обекти от старокаменната епоха и документиране на скални структури от неолитната и енеолитна епоха.

Палеолит. Ранен палеолит

Артефакти със старо палеолитна типологическа характеристика бяха открити в района на с. Бенковски още през 2008 година. През този сезон беше локализирана позицията им върху плато над Мараси дере, от където са вторично преотложени в сравнително младата долинка. Артефактите са

Обр. 1. Раннопалеолитни артефакти от с. Бенковски

Обр. 2. Скалният комплекс Гюргюн дере

многобройни, с големи размери, от местна суровина (обр.1). Тя се намира във вид на големи кремъчни късове върху платото. Първичната позиция на суровината е кремъчна жила. Сред артефактите се намират ядра тип сфероид, масивни върхове с частична двустранна обработка, стъргала, отломъци. Беше разчислен естествен разрез в склона на долината. Изясни се, че седиментите покриващи платото, са със сравнително малка дебелина и вероятно артефактите ще се разкрият на дълбочина до 1-1,5 м. Подобна ситуация се наблюдава в района на Широка поляна (Западни Родопи), където ранно палеолитни артефакти се намират почти на повърхността, залягащи върху покривката с тънки седименти основна скала.

На склона, срещу природния феномен Арката, в района на с. Орешари, над десния бряг на р. Арда, бяха разкрити раннопалеолитни артефакти. Те са вторично преотложени в съвременни изкопи за водопровод. В сбирката са представени масивни ядра с отде-

лени един или 2-3 отломъка, стъргала с едри, стръмни ретуши, издължени отломъци и масивни широки отломъци.

Геоморфоложките проучвания на проф. Ц. Цанков потвърдиха наблюденията ни, че в тази част на Източните Родопи следи от присъствие на човек се намират върху платата, които през ранния плейстоцен са били прорязани от малки долинки (не съществуващи сега), край които са обитавали човешките групи. Пещерите в района са образувани през средния плейстоцен и не биха могли да бъдат обитавани през по-ранен период.

Среден палеолит

Среднопалеолитни артефакти бяха намерени в пръстта от многобройните иманярски изкопи при скалния комплекс Арката. В сбирката се разграничават левалуазки отломък, едноплощадкови

ядра, отломъци.

Късен палеолит

Единични къснопалеолитни артефакти се намират при теренните обхождания при с. Бенковски, с. Джанка и с. Студен кладенец. Къснопалеолитни артефакти се разкриват и при иманярските изкопи при Арката. Тук, при археологически разкопки в пещера 7 и 8, беше разкрит културен хоризонт от заселване през късния плейстоцен, а богатият кремъчен ансамбъл съдържа артефакти, отнасящи се към граветските култури.

Скални

структури

През 2009 г. теренни проучвания за документиране на скални структури се

проведоха в района на град Маджарово. Районът е добре проучен и усилията ни бяха насочени към точно документиране на трапецовидните скални ниши и контекста, в който те се намират.

В районът на Маджарово и над р. Арда са познати множество скали с изсечени трапецовидни ниши. Те се намират във високите части на скалите и са добре видими от минаващите по долините на реките пътища. Това е многократно изтъквана характеристика на този тип скални структури. Към типа на скритите ниши се отнасят само тези при Мезек – Крали Марковата скала и нишите при Гюрген дере.

Бяха разкрити множество „басейни“, „стълби“, трапецовидни ниши. Почти винаги в контекста на трапецовидните ниши се намираше енеолитна керамика (късен енеолит), под или в непосредствена близост със скалите с нишите.

Като по-значими комплекси определяме обектите Гюрген дере, скалата на Крали Марко и Сенноклас. Структурите бяха документираны и описани. Скалният комплекс при Гюрген дере (2,5 км източно от Маджарово) вероятно е голям астрономически комплекс, но това могат да потвърдят бъдещи изследвания с участието на археоастрономи (обр. 2).

Обобщение

Резултатите от проучванията през последните години доказват присъствието на човека в Източните Родопи през всички етапи на палеолитната епоха. Откриването на раннопалеолитни артефакти позволяват тази част на Балканския полуостров да бъде включена в районите, през които минават пътищата на заселване на Европейския континент от рода Хомо.

Източните Родопи са благоприятен за заселване район още по времето на старокаменната епоха (1000000-10000 BP). През ранния плейстоцен хората са живеели по платата, а през средния и късен плейстоцен са заселвали и по-благоприятните за живот пещери.

През ранните периоди на холоцена (неолит, енеолит) хората продължават да заселват пещерите, както и терасите на р. Арда и притоците ѝ.

През енеолита и особено в късния енеолит, хората създават скалните комплекси, елемент от които са и врязаните в скалите трапецовидни ниши. Някои характерни белези на нишите са: при изсичането им няма следи от използване на желязно длето или друг метален инструмент; в контекста на трапецовидните ниши винаги се намира енеолитна керамика. Обикновено винаги скалните трапецовидни ниши са част от скални комплекси.

Трапецовидните ниши са групирани по редове, колонии и групи и вероятно са запис на събития от изключително значение за тогавашното общество (обр. 3).

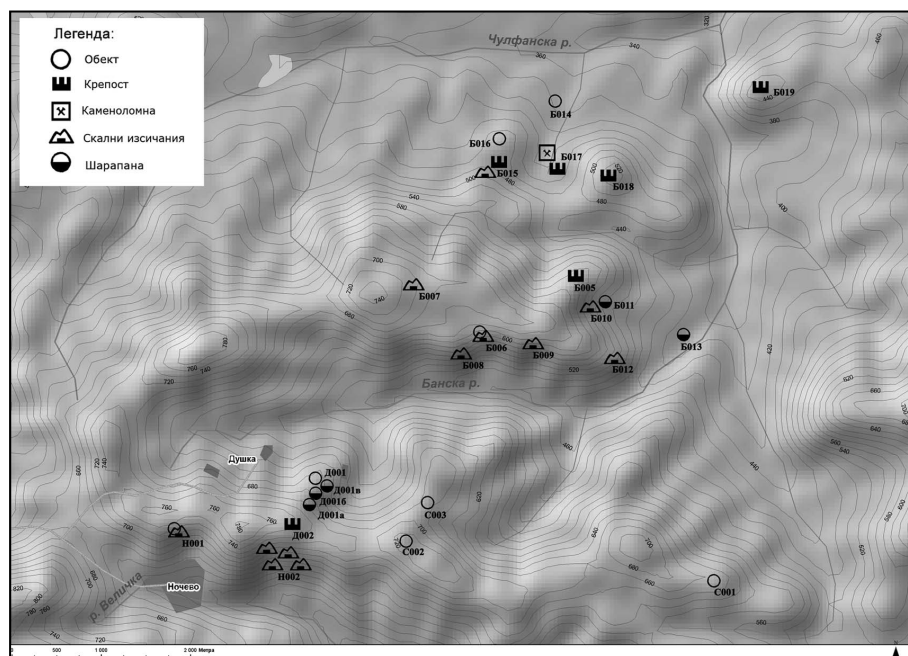
Обр. 3. Организиране на нишите в редове, колонии и групи – примери от различни находища

- Вероятно скалните трапецовидни ниши имат полифункционален характер:
- вид запис с важни за функционирането на обществото информация;
 - структура със съществена роля в религиозния и духовен живот на обществото;
 - елемент от астрономически комплекси.

№19. ТЕРЕННО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. БУКОВО, ОБЩИНА ПРЪВОМАЙ И С. НОЧЕВО, ОБЩИНА ЧЕРНООЧЕНЕ

Антоанета Андонова, Елена Божинова

Теренните археологически обхождания в рида Драгойна през 2009 г. са част от проучванията на тракийската култура тук, започнали през 2004 г. Разкопките на вр. Драгойна през последните шест години доказаха, че се касае за голям обект с комплексни функции. С цел да се възстанови в най-общи рамки селищната система в този район през 2006 и 2009 г. бяха проведени теренни археологически обхождания. Експедицията през 2009 г. се проведе в периода 6-13 октомври¹ и беше концентрирани в южните части на рида Драгойна и северните части на рида Мечковец. Следвана бе методика на тотално обхождане, като за общо 8 работни дни беше покрита площ от около 40 км². Регистрираните 22 обекти са включени в системата АКБ (обр. 1). Изследваната територия попада върху силно пресечен планински терен – добре изяви

Обр. 1. Карта на регистрираните обекти: B006 м. Караулката (халколит, ЖЕ); B007 м. Старите гробища; B008, B009 м. Ходжа гроб; B010 м. Долапчетата; B011, B012 м. Иванов камък (Лъва); B013 м. Помашките ъгли; B014 м. Маджарското; B015 м. Кара кая ЮЗ (РЖЕ); B016 м. Кара кая СЗ; B017 м. Люляков камен (РЖЕ); B018 м. Буква тепе; B019 м. Свето киле; C001 м. Кипен кая (халколит, РЖЕ, КА); C002 (КА); C003 м. Сиврито ЮЗ (ЖЕ?); D001; D002 м. Калето (КА); H001 (КБЕ); H002 м. Келера

ридове, разделени от дълбоки дерета. Основната част от района днес е напълно необитаема и заета с гъсти гори и възможността за наблюдение беше силно ограничена. Единствено в северната част, където р. Чулфанска образува широка котловина, теренът е зает с обработваеми площи с добра възможност за наблюдение.

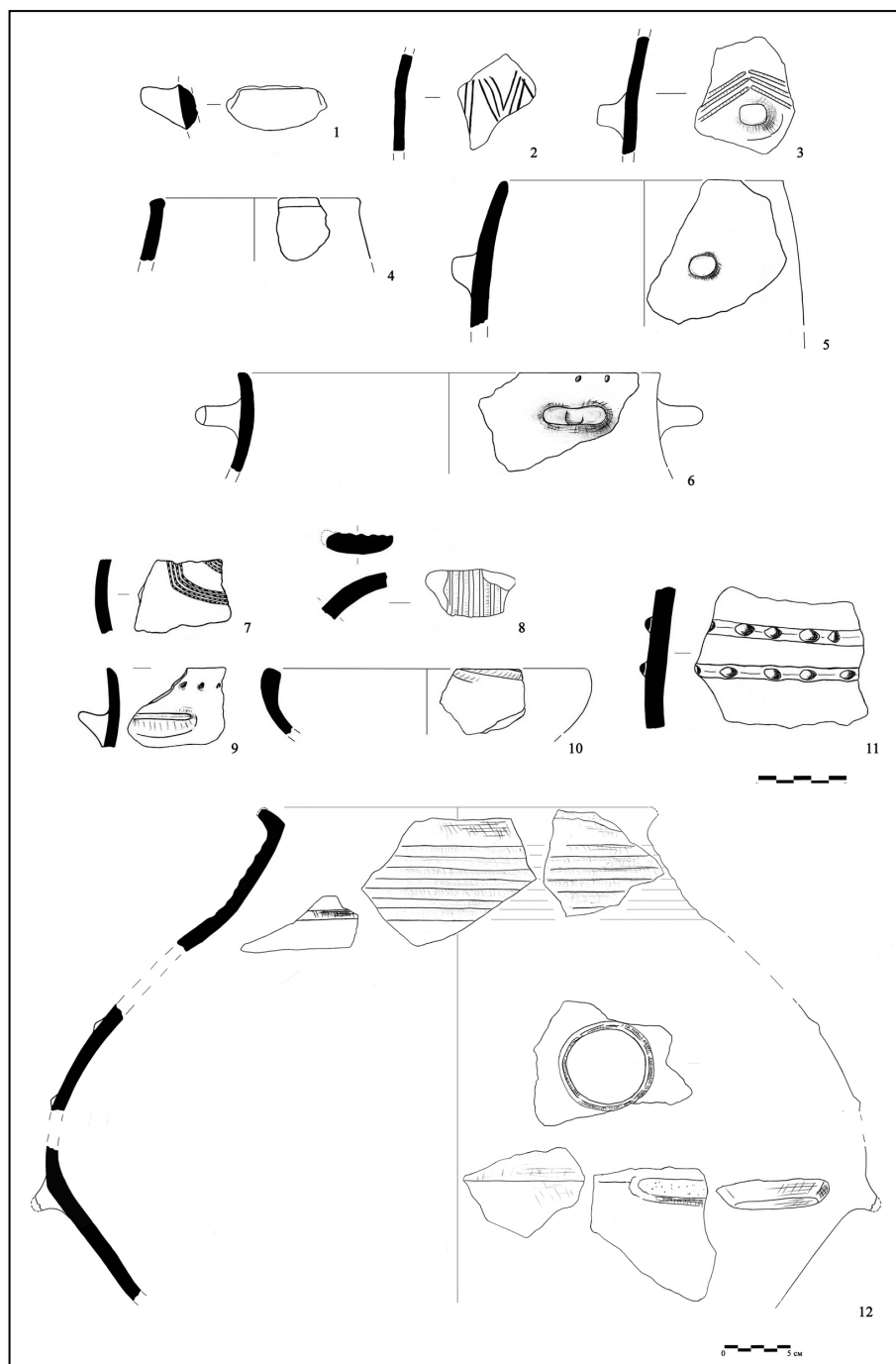
Най-ранните следи от обитаване се отнасят към халколита. Това са малък брой керамични фрагменти открити сред материалите от два многослойни обекти – Караулката и Кипен кая, разположени върху билата на скалисти изяви върхове. Като цяло ограниченото присъствие на материали от праисторията и абсолютната липса на такива

¹ В екипа участваха А. Андонова, Е. Божинова, К. Бояджиев, Д. Костадинова, В. Жекунова, Н. Трифонов, Ц. Апостолов, М. Русева, С. Николов и Я. Дюлгеров.

от ранната бронзова епоха потвърждават впечатлението, че районът реално е за първи път масово заселен в периода на късната бронзова (КБЕ) – ранната желязна епоха (РЖЕ). От всички регистрирани обекти най-голям брой (9) принадлежат хронологически на тези две епохи.

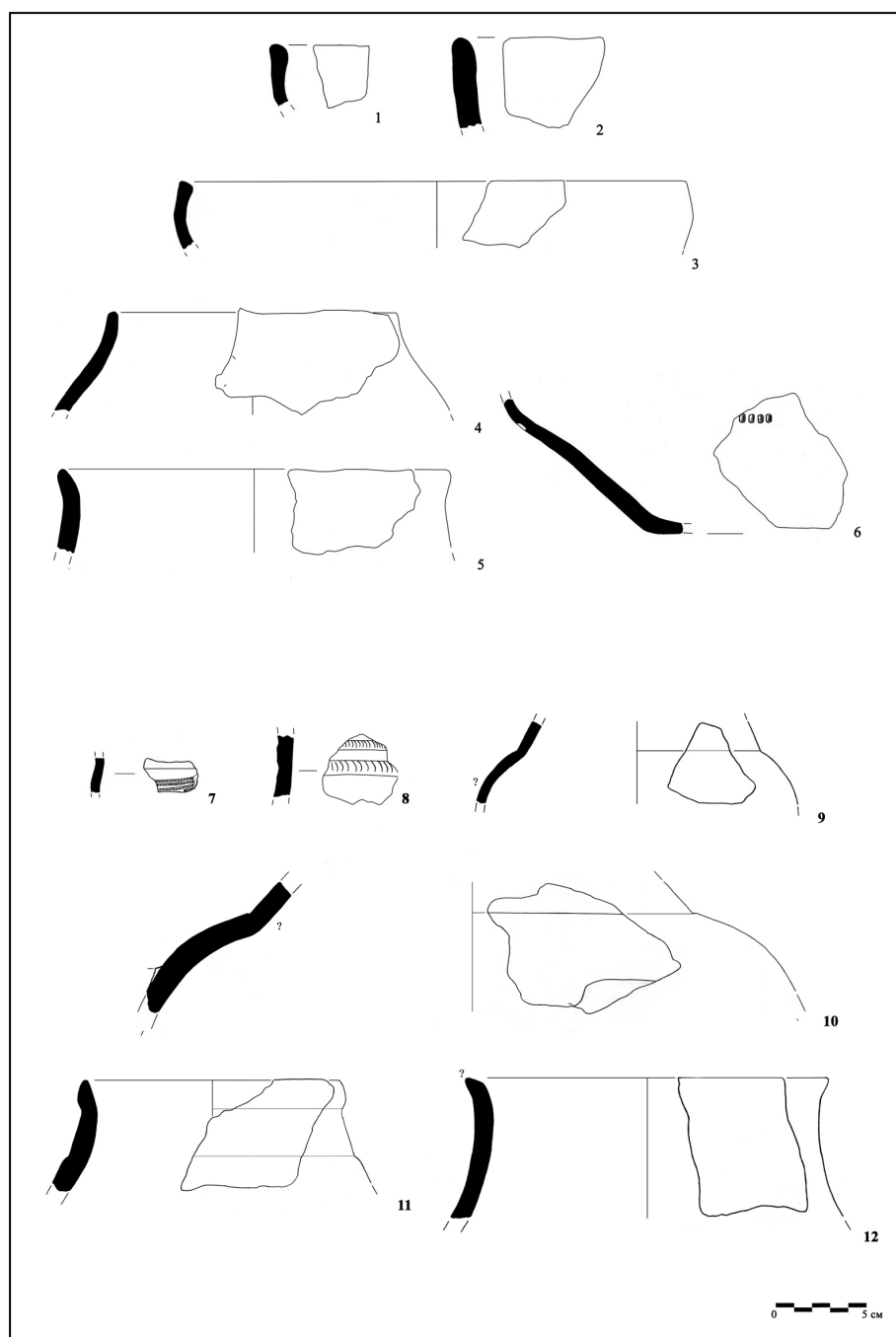
Почти всички обекти с материали от КБЕ и ЖЕ са разположени върху билата на изявиени възвишения с труден достъп, отлична стратегическа позиция и правеща впечатление природна форма. Това са обектите върху върховете Кара кая, Люляков камен, Пръдлата, Караулката, Кипен кая и обект Д001. Към тази група отнасяме и два обекта с неясна хронология (Буква тепе и Свето киле). С идентично разположение са и регистрираните при предходните проучвания обекти на вр. Св. Илия и Сивриджика, както и този на вр. Драгойна. При всички тях върху билата на възвишенията е оградена площ между 1 и 3 дка с каменни стени, видими днес като масивен разсип. Често по склоновете на възвишението или в седловинните части, свързващи ги с другите възвишения по рида има равни, подходящи са обитаване пространства, където се откриват струпвания от необработени камъни. Възможно е да се касае за деструкции от структури, свързани със съответния обект на върха. На места в тези части се регистрира и културен пласт (Кипен кая, Св. Илия), което дава основание да предположим, че подобно на вр. Драгойна и тези обекти са съставени от укрепена част – цитадела и неукрепени квартали върху по-ниските равни площадки.

Обектите Кара кая, Люляков камен, Буква тепе и Маджарското вероятно представляват единен комплекс, разположен срещу вр. Драгойна, при първите възвишения на най-северния рид от Мечковец. Първите три обекта са разположени върху билата на изявиени възвишения и са укрепени с каменни стени. При Кара кая южната част на билото завършва с високи скали, в които са издълбани 15 ниши и 5 басейна с кръгла форма. В западната част на вр. Люляков камен има кариера, от която са добити десетки кръгли камъни. Ясно личат негативите от изсечените камъни, както и множество недовър-

Обр. 2. Керамичен материал от регистрираните обекти:

1-6. B017, м. Люляков камен; 7-12. B014, м. Маджарско

Обр. 3. Керамичен материал от регистрираните обекти:
1-6. B006, м. Караулката; 7-12. H001, скални ниши при с. Ночево

ли³, разположени върху билата и склоновете на възвишения с южно изложение. Почти винаги са избирани високи скални масиви (вис. 10-17 м), при повечето от които има малки пещери. Обикновено нишите са разположени така, че да не са достъпни за човек без използването на помощни съоръжения. Обърнати са на юг, по рядко на запад и изток и като изключение на север. Имат трапецовидна форма с приблизителни размери: основи 50x15/35 см, височина 60/80 см и дълбочина до 20/35 см. Сред регистрираните ниши една не малка част са недовършени, което позволява да се проследи тех-

шени изсичания. Материалът, събран и от двата върха датира в ЖЕ и по-вероятно – в РЖЕ (обр. 3/1-6). От този период е и обектът в м. Маджарско в долната част на северния склон на Кара кая (обр. 3/7-12). Това е единственият обект от ЖЕ в целия проучен регион, който не е разположен върху билото на възвишение. Характерът му обаче остава неясен – възможно е да се касае за селищен обект или некропол.

В изследваната територия има множество скални изсичания, най-многобройни от които са нишите. Регистрирани са 9 обекта с компактни групи ниши. Забелязват се редица закономерности, както при избора на местата за изсичането им, така и по отношение на форма и технология. Нишите са концентрирани най-общо върху два успоредни рида – съответно южно от р. Джурната над с. Ночево¹ и северно от Алмалъкдере (компактна група от 6 обекта с общо 122 ниши²). Един обект при Кара кая, заедно с регистрирания през 2006 г. обект с ниши в м. Прешлек, маркират най-северната граница на разпространение на този тип паметници. Нишите са изсечени върху изявени ска-

¹ Част от нишите са известни от теренни проучвания на Г. Нехризов, проведени през 1987 г. (регистрационна карта за АКБ №1590147).

² Според изследвания на Чапъров има над 500 ниши по Алмалъкдере (по Кисъов 2009), но данните от нашите проучвания сочат, че те са не повече от 130.

³ Кисели туфи (при Алмалъкдере) и вулкански латити при Кара кая.

нологията на изработването им. Първоначално е издълбавана трапецовидна рамка, маркираща формата и размерите на нишата, след което самата ниша е изчукана от горе надолу, като първо е издълбана горната ѝ част почти до търсената дълбочина и след това – долната. Идентичните характеристики на всички ниши по отношение на технология, форма, размери, стил и разположение предполагат изработването им в относително кратък период от време и най-вероятно от определена група хора, специализирана в тази дейност. При много малко обекти (три) е намерен археологически материал, който е твърде малоброен и диахронен (керамика от халколита при Караулката, КБЕ-РЖЕ – при обект Н001 и РЖЕ – при Кара кая (обр. 3) и не позволява определяне на тяхната хронология към сегашния етап на проучванията.

Друга група обекти с неясна хронология и функция са шарапаните. Общо 7 са регистрирани към момента (обр. 1). Разположени са в близост до реките, но и по високите части на склона или седловини между възвишения. Изсечени са върху скали или скални блокове. Обикновено имат един до два басейна, свързани по между си с улей за оттичане. При няколко от тях са допълнително издълбани дупки за монтирането на покривна конструкция.

Няколко обекта датират от късната античност (КА) – освен укрепления с двойна каменна стена върх Калето, вероятно към този период се отнася и обект на съседно на него възвишение (С002). Материали от КА са открити и на многослойния обект Кипен кая. От изследвания район напълно липсват материали от средновековието.

Резултатите от проучванията потвърдиха данните за един гъсто заселен планински регион, най-интензивно обитаван през периодите на КБЕ-ЖЕ и КА.

Литература

Божинова 2007: Е. Божинова. Теренни обхождания в територията на селата Буково, Драгойново, Брягово, Искра и Езерово, община Първомай, Пловдивска област. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 389-390.

Кисъв 2009: К. Кисъв. Погребални практики в Родопите. Пловдив, 2009.

№20. НЕДЕСТРУКТИВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА НА ХЪЛМА КАЛЕТО КРАЙ С. ДОБРИ ДОЛ, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Чавдар Кирилов

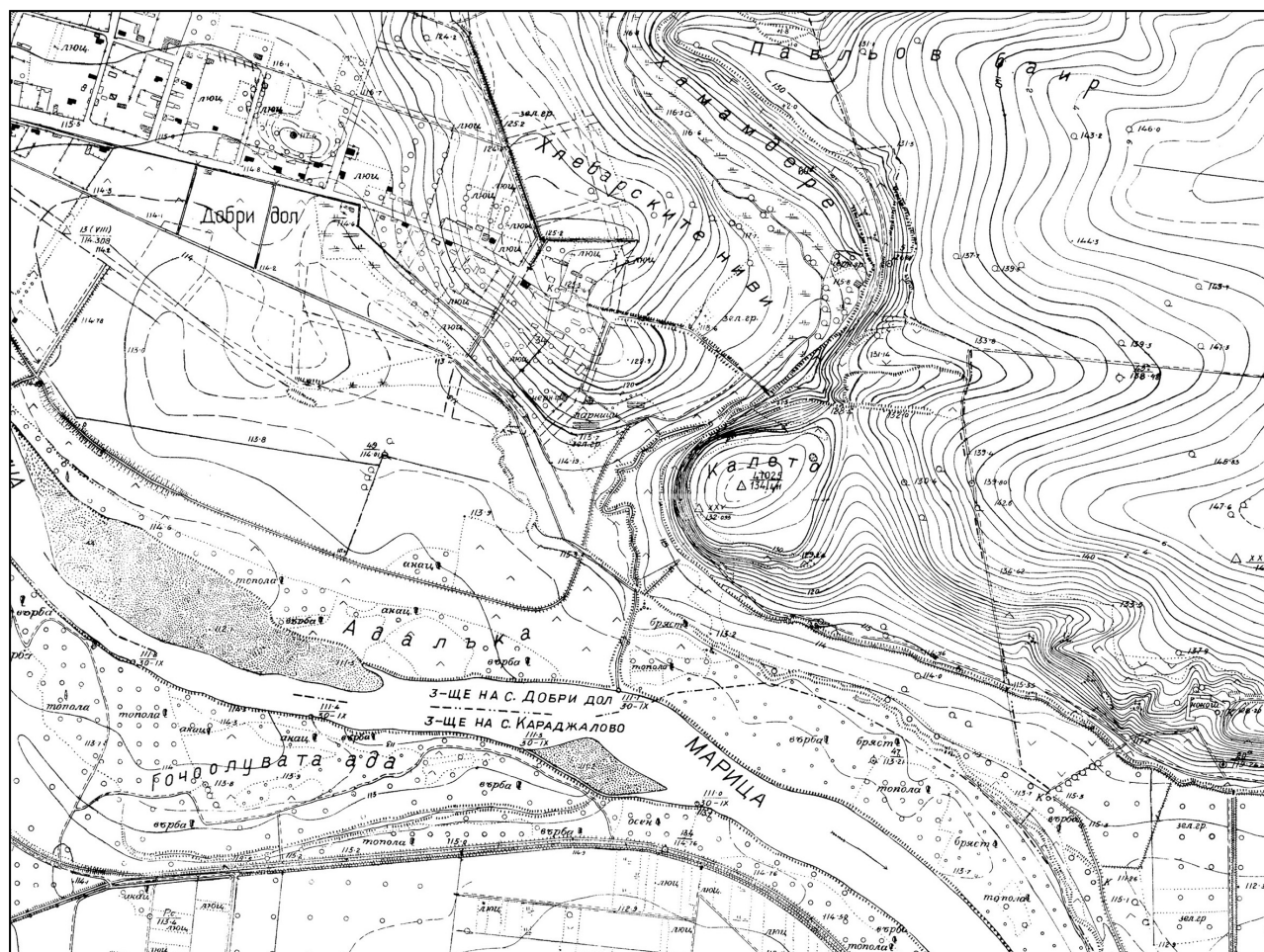
Проучването бе реализирано в рамките на полева археологическа школа по недеструктивна археология на Катедра Археология на СУ. То бе извършено в периода 16.10-31.10.2009 г. с участието на студенти от Софийския университет.

Проучването бе иницирано по няколко причини – заплахата от унищожение на паметника в резултат на днешната интензивна земеделска обработка, непрестанната иманярска дейност тук, а и от чисто научния интерес към тази най-близка крепост до проучваното от дълги години средновековно селище „Златна ливада”.

Основната цел на проучването бе да се добие възможно най-пълна информация за обекта при ясното съзнание, че на този етап редовни археологически проучвания на това място не са възможни.

Конкретните задачи са събиране на максимален обем предварителна информация за паметника от научната книжнина, събиране и дигитализация на наличен картен материал, сателитни и аероизображения, направата на геоложки, геоморфоложки и други интердисциплинарни изследвания за реконструкция на палеосредата, геофизично измерване за разкриване на евентуално налични археологически структури, както и тотално теренно обхождане на обекта с картиране на събрания подемен материал в рамките на трасирана план-квадратна мрежа.

Очакваните резултати са най-вече уточняване на обхвата и интензитета на обитаемостта проследявана

Обр. 1. Хълмът „Калето“ и непосредствената му околност (отрязък от карта в мащаб 1:5000)

транство, изясняване на хронологията, динамиката и стопанските характеристики на обекта и в крайна сметка търсенето на неговото място в селищните системи в Тракия през различните епохи.

Предвид сроковете на проучване през 2009 г. тези задачи бяха частично изпълнени.

Хълмът Калето (обр. 1) заема най-югозападната точка на Чирпанските възвишения и непосредствено до вливането на р. Текирска в Марица. Площта на платото на върха на хълма е 3 хектара с най-висока точка 134,5 м н. в. По-ниските участъци в западните и южните му подножия са на 113-114 м н. в. и той има превъзходство спрямо околния терен от 20 м. Западните, северозападните и южните склонове на хълма са сравнително стръмни. От юг и запад блатистите и заливани терени по бреговете на Текирска и Марица са осигурявали естествената му защита. От изток се разполага широко и малко по-плитко дере, макар да не е изключено в миналото то да е било по-дълбоко и днес да е запълнено от ерозия и селскостопанска дейност. Единственият по-лесен достъп до него е от североизток, където чрез тесен рид той е свързан с хълмистата зона.

Паметникът е спорадично споменаван в научната литература. Особено ценни са сведенията на Н. Събчев от края на XIX и началото на XX век. Наскоро И. Йорданов обнародва колекция от 25 оловни печата (иманярски находки от обекта) от последната четвърт на XI до самото начало на XIII в.

Проучванията започнаха с трасиране на план-квадратна мрежа с размери на квадратите 10x10 м с изходен пункт най-високата точка на хълма. Мрежата е проектирана с перспектива да обхване цялата площ на обекта, който въз основа на предварителните огледи има ширина 350 м в посока север-юг и 500 метра в посока изток-запад (археологически материали има и по южните и източните подножия на хълма).

Впоследствие бе извършено геомагнитно измерване на платото на хълма, като бяха обхванати близо три четвърти от площта му (22100 м²). В магнитната картина (обр. 2) почти не се доловиха ясно различни археологически структури и особено каменна архитектура. Най-вече учудване съ-

буди пълното отсъствие на индикации за трасето на крепостната стена по източния ръб на хълма.

Като оставим настрана чисто геофизичните възможности за „скриването“ им най-добро обяснение за това е дал споменатият Н. Събчев, който ясно онагледява схемата и етапите на разрушаване на паметника още през XIX век. Неговите данни се допълниха от думите на днешния кмет на селото, който каза, че това, що е било запазено в неговото детство, в течение на десетилетията е било извлечено. Единствените по-ясни индикации за сгради бяха установени в централната източна част на хълма.

Именно затова първоначалните усилия при тоталното теренно обхождане бяха съсредоточени именно там. Беше покрита площ от общо 6 декара. Събираха се фрагменти битова и строителна керамика, предмети от стъкло, кост и метал. В резултат на това бяха събрани 630 кг строителна и 215 кг битова керамика, като броят на фрагментите битова керамика е над 27500.

Анализът на статистическите данни за разпределението на строителната керамика показва, че най-голямата концентрация на такава е именно в квадратите, в които съгласно геомагнетиката има останки от масивна архитектура. Наличието тук както на голямо количество керемиди, така и на тухли показва, че не само в покривната конструкция, но и в градежа им е употребявана и строителна керамика.

Анализът на битовата керамика дава важни данни за хронологията на обитаване на хълма. Обезличени фрагменти керамика на ръка подсказват обитаване през праисторическите епохи, водещите находки – кремъчни ножове – са от късния халколит. Трябва да се отбележи изрично липсата на каквито и да било водещи керамични находки от античната и късноантичната епоха. Поне на този етап може уверено да твърдим, че по това време хълмът не е бил обитаван.

Огромната част от керамичните и другите находки принадлежат на периода XI-XII век и са добре познати, както от най-близкото селище при Златна ливада, така и от редица други синхронни обекти в Тракия.

Част от луксозната керамика дава индикации за евентуално датиране и в първите десетилетия на XIII в. Обектът е преживял Третия кръстоносен поход, но бурните събития в първата половина на следващото столетие са се оказали съдбоносни за него, както и за много други селища в равнинните части на Тракия. Няма и материали от османската епоха.

По отношение на стопанските характеристики на обекта на този етап можем да извлечем следната информация: на първо място огромното количество строителна керамика и липсата на антични материали подсказват, че тя е средновековна, а не преупотребявана. Дали е правена на място, засега не можем да кажем със сигурност. Голямото количество железни находки и многобройните парчета желязна шлака показват, че тук е имало железарски работилници. Двете части от косери засвидетелстват упражняване на лозарство. Многобройните находки на стъклени изделия не са учудващи, но от особена важност е откриването на фрагмент от сурово стъкло, който е индикация за изработването на стъклените изделия на място. Контактите на обекта с външния свят са ясно документираны както от намираните през годините оловни печати, така и от сграфито керамиката, която определено на този етап можем да считаме за импорт. Особено любопитство буди една определена категория керамика – белоглинена с тюркоазена украса, която е произвеждана в XII-XIII в. в източните провинции на империята и на свой ред свидетелства за широките контакти на населението на Добридолското кале.

Всичко това показва, че пред нас се разкрива един важен средновековен селищен център в Тракия, чиято значимост и истински параметри тепърва ще могат да бъдат оценявани.

Обр. 2. Сателитно изображение на обекта с наложена картина от геомагнитното измерване

№21. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛАТА БЪЛГАРСКА ПОЛЯНА, ХЛЯБОВО И САКАРЦИ, ОБЩИНА ТОПОЛОВГРАД

Деян Дичев

Обр. 1. Долмен в м. Бакалов кладенец в землището на с. Сакарци

отнасят към РЖЕ, а останалите към римската епоха. При част от могилите от РЖЕ се откриват крепиди с кръгла форма. За пръв път на територията на България бяха регистрирани и могили с квадратни

крепиди с най-вероятна датировка в РЖЕ. Могилите, отнесени към римската епоха, са с височина над 0,50 м и достигат до 4,0 м при диаметър до 30 м. Всички те са с нарушени насипи през последните години.

Като съществен резултат от обхожданията следва да се отбележи необходимостта от корекция на съществуващия до този момент в литературата брой на долмените от тази територия, а вероятно и извън нея. Реалният брой на съществуващите долмени е в пъти по-малък (около 1/10) спрямо обявените в научната книжнина. Обхожданията показаха, че много от паметниците обявени като долмени, са могили с цистови гробове или крепиди на могили. Вероятно, наличието и при тези паметници на големи по размер каменни плочи, е дало основание на предишните им изследователи да ги причислят към групата на долмените.

Друг извод налагащ се от обхожданията е възможността откритите селища от РЖЕ да бъдат свързани с некрополи, в които участват и долмени.

Единствената регистрирана крепост при обхожданията се намира в м. Калето в землището на с. Българска поляна. Строежът ѝ се отнася към късно-античната епоха. Вторият период на обитаването на

Обр. 2. Цистов гроб в м. Кайряка в землището на с. Българска поляна

крепостта е през Средновековието. Към това време се отнася и малка едноапсидна църква, която е запазена в основи, в централната част на крепостта.

Литература

Бончев 1901: Г. Бончев. Мегалитни паметници в Сакар планина. – СбНУ (наука и култура), 18, 1, 1901, 659-703.

Венедиков 1976: Ив. Венедиков. Проблеми на мегалитните паметници в Тракия. – Тракийски паметници, I, Мегалитите в Тракия, 1976, 31-35.

Делев 1982: П. Делев. Сакар планина и Източните Родопи. – Тракийски паметници, III, Мегалитите в Тракия, II, 1982, 173-262.

Шкорпил 1925: К. Шкорпил. Мегалитни паметници и могилища. Старини в Черноморската област, I. София, 1925.

№22. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА СЕЛО КОЗИЧИНО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ

Красимир Кръстев

Теренните обхождания в землището на село Козичино са продължение на тези от 2008 г. (Михайлов, Кръстев 2009). Номерацията на обектите бе продължена и към 24-те регистрирани миналата година бяха прибавени още 20 (обр. 1). Обхожданията се проведеха в периода 16-25 май.

Обект №25 е разположен на върха на стръмно възвишение в м. *Ралчовци*. В най-югоизточната му част се оформя своеобразна площадка с площ около 40х40 м. Керамични фрагменти се намират на самото възвишение и по югоизточния му склон.

Обект №26 е разположен в м. *Йоргова чешма* върху тераса с протежение СЗ-ЮИ. Върху тази площ са разпръснати равномерно безлични керамични фрагменти.

Обект №27 се намира в северната част на овощна градина. Теренът е лек скат, с протежение С-Ю.

Обект №28 е разположен в м. *Мокри* на около 100 м югоизточно от полския път, от село Козичино до Петкова махала. Разположен е на тераса с лек наклон на ЮЮИ. Обектът се намира в южното подножие на малко възвишение.

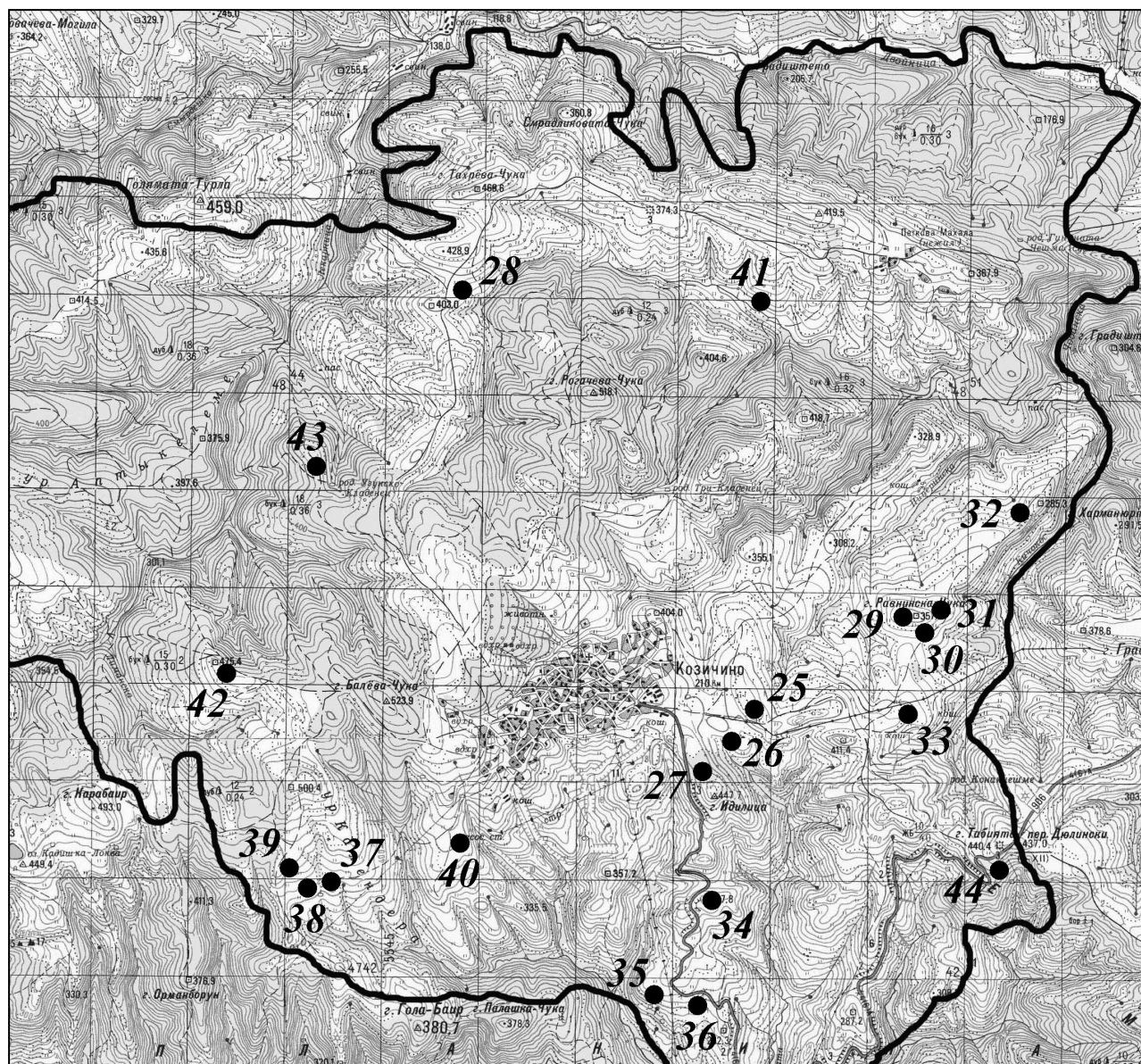
Обект №29 е разположен на заравнения връх на *Равненска чука*. Тук се забелязват няколко иманярски изкопа, един от които съвсем пресен. Около този изкоп е разпръснато голямо количество фрагментирана керамика от късната желязна епоха (обр. 2), човешки кости, както и една ръчна мелничка. Костите бяха изследвани от В. Русева. Те вероятно са от 5 индивида (Infans I: 0-4 г.; Infans I-II: 4-7 г.; мъж на 20-30 г.; мъж на 50-60 г.; неопределен). Вероятно на този връх се намират останките от светилище. Подобно култово съоръжение, разположено на връх на възвишение, има в м. *Харманлъка* в землището на село Оризаре, община Несебър.

Обект №30. По склоновете на *Равненска чука* се забелязват множество иманярски изкопи. Около един от тях е открита строителна и битова керамика, както и два фрагмента от обработена каменна плоча със заравнена повърхност и добре оформен ръб, върху полето на която вероятно е имало изображение или надпис. По всяка вероятност се касае за гробно съоръжение под почти напълно разрушен могилен насип.

Обект №31 се намира СИ от обект №30. Той също е пострадал от иманярска дейност. По всяка вероятност това е ниска могила, почти напълно разрушена. Около изкопите се виждат голямо количество камъни.

Обект №32 се намира в местност, известна под името *Манастира*, въз основа на предание, че в миналото тук е имало такъв. През 90-те години на XX век теренът е бил разкопан със земекопна техника за добив на каменни плочи. От тази дейност са останали два значителни изкопа. В тях и около тях са разпръснати безлични фрагменти битова керамика.

Обект №33 е разположен върху тераса, на около 20 м И от полския път, който свързва *Равнен-*

Обр. 1. Карта на землището на село Козичино с регистрираните през 2009 г. обекти

ска чука с най-високата част на Дюлинския проход. Забелязахме отделни фрагменти керамика и един бронзов предмет.

Обект №34 се намира на *Дългият рът*. Теренът е обект на интензивна иманярска дейност. Най-големият изкоп е върху земно образование, наподобяващо могила, изградена от камъни и разположена на върха на възвишението. На рида се проследяват в продължение на десетки метри образувания от камъни, покрити с пръст и тревиста растителност. Съществува вероятност това да са останки от зидове. Около и в иманярските изкопи се вижда голямо количество камъни и строителна керамика.

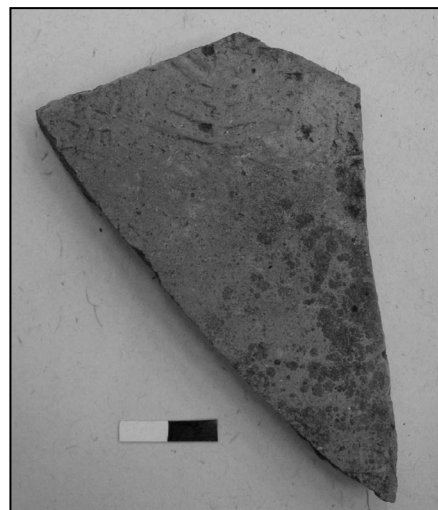
Обект №35 се намира в м. *Саднята* и се простира от двете страни на асфалтовия път, който тук прави голям завой на изток. Както източно, така и западно от шосето се простира естествен скален венец. Над него е разположена тераса с ширина до 50 и дължина стотици метри. На тази тераса, както и около скалните образувания, формиращи венета, се забелязват многобройни керамични фрагменти. Около камъните има няколко големи и множество малки иманярски изкопа. Може би това са останки на светилище.

Обект №36 е разположен на височина, намираща се западно от рекичка в дълбока долина. Сред обекта се извисява голям естествен камък, наподобяващ по формата си гъба. Не е изключено този обект да е свързан с обект №35, от който го дели дълбока долина със стръмни склонове.

Обект №37 е разположен в м. *Келендера* край рекичка, в равнинна местност с леки възвишения на няколко места. На терена, който представлява поредица от тераси, се забелязват множество фрагменти

Обр. 2. Фрагментирана керамика
от обект №29

Обр. 3. Фрагмент от стена на съд
от обект № 38

безлична керамика. В източната част се наблюдава голяма концентрация на керамични фрагменти.

Западно от тук протича друга малка рекичка, има и изворче. Тук концентрацията на керамика-та е още по-голяма (обект №38). При извършения тотален обход се откриха многобройни фрагменти от битова и строителна керамика, разпръснати на голяма площ. Върху един фрагмент от стена на съд е частично запазен орнамент, нанесен чрез отпечатване (обр. 3). Събраната керамика е с широк хронологически диапазон – от римската до османската епоха. Непосредствено до южната периферия на обекта се натъкнахме на изправени камъни, наподобяващи надгробни паметници. Някои от тези вероятни гробове са разкопани от иманяри.

Обект №39 е разкопан от иманяри. Натъкнахме се на два големи изкопа, с разпръсната около тях строителна керамика.

Обект №40 е разположен върху заравнена тераса, от която започва стръмен дол, спускащ се към малка река. Забелязва се значително количество битова керамика на две отделни струпвания, разделени от плитка долина. В най-южната част на тази тераса има рид, завършващ с голямо каменно струпване. Подобни ридове има в източна посока още шест. Върху всички тях има такива каменни струпвания. От тях се открива широка гледка към долината на река Хаджийка, Слънчев бряг, Несебър, а в най-южната част се вижда възвишението Биберна. Би могло предварително да се предположи, че тези каменни струпвания са следи от наблюдателни пунктове или кули. Край тези струпвания, обаче, не открихме керамични фрагменти.

Обект №41 се намира на мястото, където в реката следваща долината, се влива по-малка рекичка. На това място се откриват фрагменти строителна и битова керамика. Обектът е разположен на тераса с лек наклон на юг към рекичката.

Обект №42 се намира на разклонение на горския път, който започва западно от селото. Тук, на една поляна, се забелязват керамични фрагменти.

Обект №43 е разположен недалеч от долината на рекичка, приток на река Лекарница, по протежение на горски път. Има следи от иманярска дейност. Теренът представлява нисък рид със заравнена повърхност.

Обект №44 се намира в м. *Табите* И от шосето на Дюлинския проход, на около 300 м Ю от най-високата му точка. Теренът представлява тераса с наклон на юг, заета от тревиста и храстова растителност.

По време на теренните обхождания посетихме и някои от обектите, регистрирани през 2008 г. В югоизточната част на могила (обект №14) има нов иманярски изкоп с четириъгълна форма (3,50x4 м и дълбочина 4,50 м). Около изкопа са изхвърлени плоски камъни. На дъното на изкопа е изкопана ниша, в която личи плосък камък, поставен под ъгъл с наклон на изток. Вероятно е разрушен каменен гроб със скатно покритие. Разхвърляните около изкопа буци обгоряла пръст може да са следи от кремация.

Литература

Михайлов, Кръстев 2009: Й. Михайлов, К. Кръстев. Теренно издирване на археологически обекти в землището на село Козичино, Община Поморие. – АОР през 2008 г. София, 2009, 785-786.

№23. ТЕРЕННИ ОБХОЖДЕНИЯ В ДОЛИНАТА НА ГРАЩИЧКА РЕКА, КЮСТЕНДИЛСКО

Веселина Вандова

Теренните издирвания през 2009 г. са продължение на започналите през 2002 г. обхождания в Кюстендилската котловина, чиято цел е допълване на информацията за археологически обекти в долината на река Струма и нейните притоци, както и констатиране на състоянието на вече регистрирани обекти.

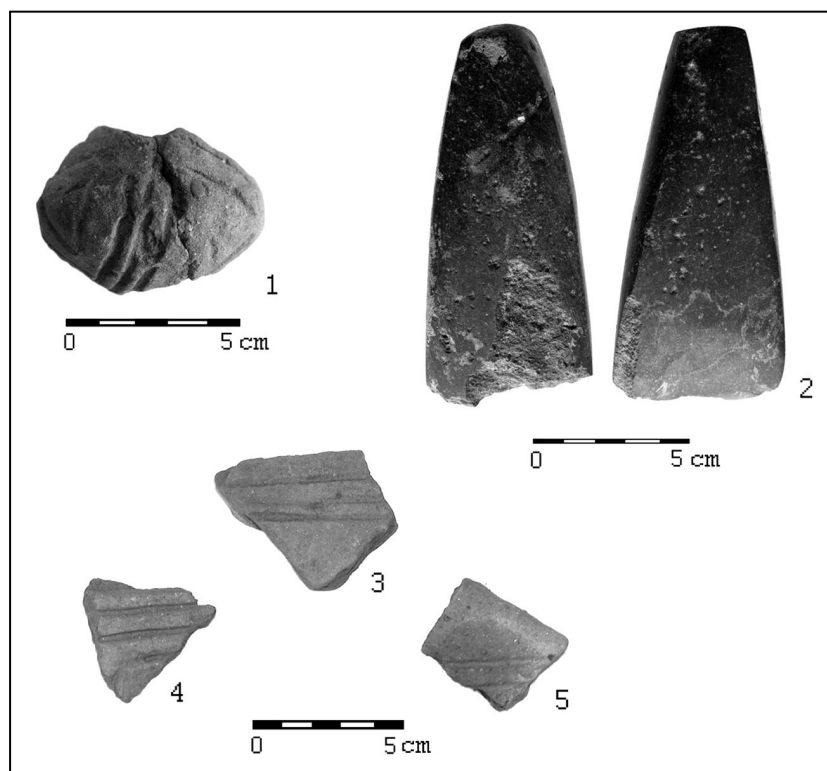
Проучванията се проведеха в кратък период от време (в рамките на 8 дни), през втората половина на месец април. Реализирани са от екип на Регионален исторически музей – Кюстендил в състав: н.с. В. Вандова (ръководител), н.с. Р. Спасов (зам. ръководител), Д. Грозданов, Р. Младенова, А. Борисова. Финансирането е осигурено по проект „Кадастрална политика и географска информационна система (GIS) на културно-историческото наследство в Кюстендилска област”.

Теренните обхождания бяха съсредоточени по долината на Гращицка река, десен приток на река Струма. Изследвани са землищата на селата Неделкова Гращица, Згурово и Рашка Гращица – община Невестино.

Регистрирани са 9 нови археологически обекти. В хронологично отношение те се разпределят

по следния начин: неолит (ранен и късен) – 1; ранен халколит – 1; късна бронзова епоха – 1; ранно-желязна епоха – 1; късноантична епоха – 7; средновековна епоха – 2; възрожденска епоха – 2. Според вида на археологическия паметник биват: селища – 4; некрополи – 1; надгробни могили – 2; без сигурни данни за вида – 2.

Хронологически най-ранен е обекта в м. Долно поле при с. Рашка Гращица. Ситуирана е върху надзаливна тераса на десния бряг на Гращицка река и обхваща площ около 39 дка. На повърхността се откриват фрагменти от битова керамика, формувана на ръка (обр. 1/3-5) и на грънчарско колело, дребни и средни по големина късове мазилки и фрагменти от строителна керамика. Сред находките са застъпени фрагменти от керамични прешлени за вретено с врязана украса, каменна тесла (обр. 1/1, 2) и др. Теренът е обитаван през ранния и късния

Обр. 1. с. Рашка Гращица, м. Долно поле, находки: 1. фрагмент от керамичен прешлен за вретено; 2. каменна тесла и фрагменти от керамични съдове с врязана украса

неолит, ранния халколит, късната бронзова, ранната желязна и средновековната (IX-X в.?) епохи. През настоящата година ще бъдат извършени сондажни проучвания с цел изясняване на стратиграфията и хронологията на обекта.

В землището на с. Рашка Гращица са регистрирани още 3 обекта. Единият от тях се ситиуира в селото, западно от църквата (обр. 2). При съвременни строителни мероприятия, непосредствено над последните постройки, е оформен профил с височина 4,30-4,50 м, в който се установяват две гробни съоръжения (?). Липсата на културен пласт в профила насочва към предположението, че се касае за некропол. По информация на жители на селото, в непосредствена близост, при строежа на черен път са намирани гробове. Обектът датира от късноантичната и средновековната епохи (X-XII в.). Другите два обекта – в м. Горно поле и м. Иванчови ниви, са разположени южно от селото.

Първият от тях – късноантично селище, се ситиуира върху тераса на левия бряг на Гращицка река, в м. Горно поле. Площта, върху която се откриват археологически материали има размери приблизително 250 м (С-Ю) x 73 м. Намират се фрагменти от керамични съдове, формувани на колело и фрагменти от строителна керамика. Датировката на обекта е IV-VI в.

Вторият е локализиран в м. Иванчови ниви, на левия бряг на Градищен дол. Разположен е върху тераса със слаб наклон от север на юг.

В с. Неделкова Гращица са регистрирани 5 обекта – две селища, две могили и един без сигурни данни за вида.

Късноантично селище е регистрирано в м. Миленкови ливади (обр. 3). Ситиуира се върху ниска тераса на десния бряг на Гращицка река. Концентрацията на археологически материали по повърхността на терена е висока. В югоизточна посока, в пустееща овощна градина, са установени няколко иманярски изкопа. В и около тях се намират голямо количество фрагменти от строителна керамика. До един от тези изкопи беше намерен фрагмент от колона с размери: запазена височина – 0,69 м и диаметър – 0,30 м. Изработена е от сиво-жълт пясъчник. Обектът датира от късноантичната епоха – IV-V в.

На десния бряг на Гращицка река, в м. Киков дол, е регистрирано още едно късноантично селище. Площта му не може да се установи със сигурност, тъй като теренът не се обработва. По повърхността се намират фрагменти от строителна и битова керамика, сред които се срещат и такива от възрожденската епоха.

Възможно е да се касае не за две отделни селища, а за един голям по размери античен обект, тъй като между местностите Миленкови ливади и Киков дол се установяват многобройни иманярски изкопи, около които се откриват фрагменти от строителна керамика. На базата на наличните данни обаче не могат да бъдат направени категорични изводи.

В землището на с. Неделкова Гращица са регистрирани две могили. Едната от тях – в м. Виячка чука, е локализирана южно от новорегистрирания обект в м. Миленкови ливади. В западната ѝ пери-

Обр. 2. с. Рашка Гращица – поглед от изток към обекта

Обр. 3. с. Неделкова Гращица, м. Миленкови ливади

ферия са направени два иманярски изкопа, в които се намират голямо количество камъни, фрагменти от тухли и тегули. Количеството на фрагментите от битова керамика е ограничено.

Втората могила се ситиуира на десния бряг на Гращичка река, на границата между местностите Изворо и Валога. На настоящия етап от изследванията трудно може да се определи видът на тези могили. По-нататъшните наблюдения ще внесат повече яснота по въпроса.

Археологически обект беше локализиран в м. Валога. Разположен е върху склон, североизточно от с. Неделкова Гращица. Определянето на вида и площта му не е възможно, тъй като теренът представлява пасище и е силно затревен. Датира от късноантичната епоха – V-VI в.

Посетени бяха надгробните могили при Горанов дол и в м. Чуката в с. Неделкова Гращица, регистрирани от Йордан Захариев (Захариев 1949, 319). Констатирано беше, че двете могили са силно нарушени вследствие на иманярски дейности.

Допълнена беше информацията за още един известен в научната литература обект – антично селище при с. Згурово (Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978, 18, №88). При обхождането на района, в местностите Широка падина и Манастира, бяха намерени фрагменти от керамични съдове, датиращи от XI-XII в. Намеренията на екипа са през настоящата година изследванията на територията на община Невестино да продължат.

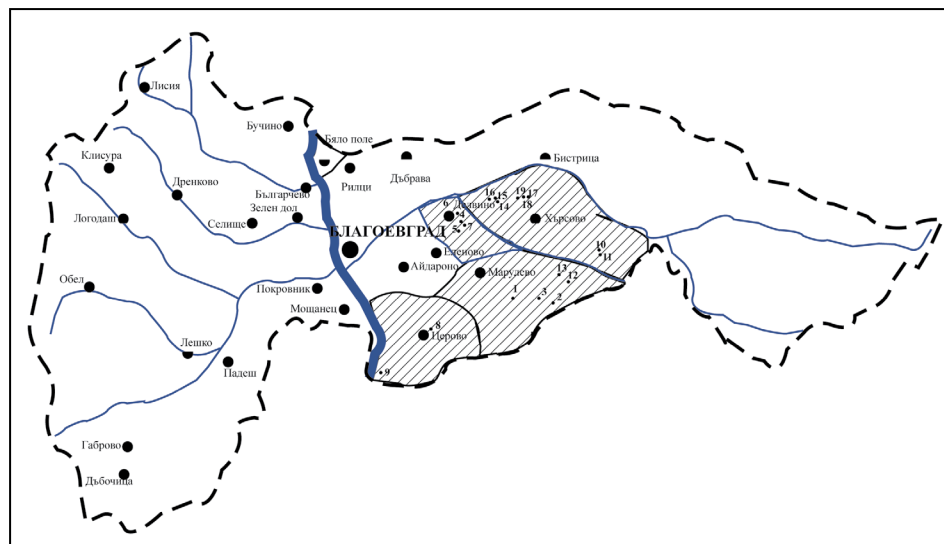
Литература

Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Л. Слокоска. Археологически паметници от Кюстендилски окръг. София, 1978.

Захариев 1949: Й. Захариев. Пиянец. Земя и население. – Сборник за народни умотворения и народопис, XLV. София, 1949.

№24. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДЕНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА МАРУЛЕВО, ДЕЛВИНО, ЦЕРОВО И ГОРНО ХЪРСОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

*Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Цветана Комитова,
Маргарита Андонова*

Обр. 1. Община Благоевград. Землищата на селата Марулево, Делвино, Церово и Горно Хърсово обходени през 2009 г. М 1:60 000

През 2009 г. се проведе археологически обхождания в землищата на селата Марулево, Делвино, Церово и Горно Хърсово в Благоевградската община (обр. 1). Те са разположени от лявата страна на Струма в ниските части на югозападна Рила. Обходена е площ от около 40 кв. км и са регистрирани 19 археологически обекта (обр. 2). На всички обекти са открити материали от античната епоха, на два от тях (Церово, Петка-

№		Местност	Вид обект	Епоха
1.	Марулево	Селото	селище	античност
2.	Марулево	Селището	селище	античност
3.	Марулево	Селището	некропола	античност
4.	Делвино	Кулата, Ридо, Ормането	селище	античност
5.	Делвино	Секирица	постройка	античност
6.	Делвино	Кулата	некропол	античност
7.	Делвино	Ридо	некропол	античност
8.	Церово	Петканини ореси	селище,	античност, средновековие
9.	Церово	Градището	крепост	античност, средновековие
10.	Горно Хърсово	Беланеца	селище	античност
11.	Горно Хърсово	Беланеца	постройка	античност
12.	Горно Хърсово	Бресто	селище	праистория, античност
13.	Горно Хърсово	Бресто	некропола	античност
14.	Горно Хърсово	Градището, Кащите	селище	античност
15.	Горно Хърсово	Градището, Кащите	некропола	античност
16.	Горно Хърсово	Св. Мина	култова постройка	античност
17.	Горно Хърсово	Мрътвако	култова постройка	античност
18.	Горно Хърсово	Мрътвако	селище	античност
19.	Горно Хърсово	Св. Панталеймон	култова постройка	античност

Обр. 2. Списък на обектите, регистрирани през 2009 г. по време на експедиция „Скаптопара”

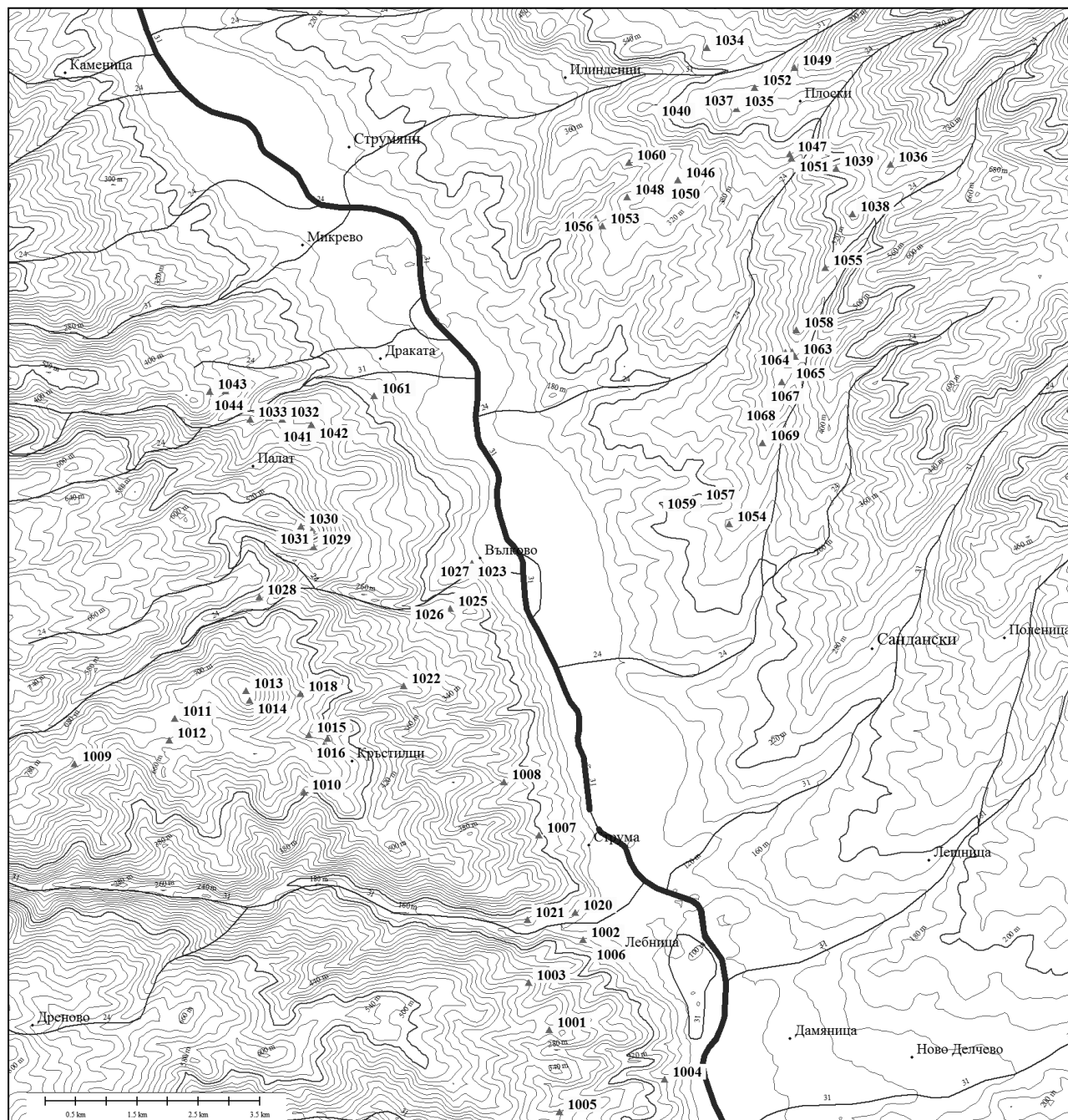
нини ореси, Церово, Градището) има материали и от средновековието, а на един обект – Горно Хърсово, Бресто – и от късния халколит. В зависимост от характера преобладават селищата – 8, следвани от некрополите – 5, култови постройки (църкви) – 3, единични постройки – 2 и крепост – 1. В Церово и Марулево откритите обекти са отдалечени, но в Делвино и Горно Хърсово се открояват концентрации от различни по характер обекти. В Делвино от двете страни на огромно селище, което е почти на територията на съвременното село, се намират некрополи, а в южната му периферия – единична постройка.

В Горно Хърсово всички обекти са разположени около Хърсовска река, покрай която през античността най-вероятно е вървял естествен път водещ към долината на Места. Теренните обхождания са финансирани от РИМ-Благоевград.

№25. ЕКСПЕДИЦИЯ СТРУМА ПРЕЗ 2009 г. (Лебница, Сандански, Плоски)

*Богдан Атанасов, Владимир Петков, Илия Кулов, Малгожата Гребска-Кулова,
Боян Думанов, Живко Узунов, Др. Гърбов, Кръстьо Чукалев, Весела Герчева*

През есента на 2009 г. по инициатива на Ил. Кулов и Б. Атанасов бе възобновена дейността на експедиция „Струма“. Полевата дейност бе проведена в рамките на проект „ARCITEC“, ръководен от Ив. Гацов от Департамент Археология към НБУ и финансиран от ФНИ към МОН. Една от целите на

Обр. 1. Карта на регистрираните през 2009 г. археологически обекти от експедиция „Струма“

обхожданията е да се продължи работата на българо-полската експедиция „Струма“ от 1978-1982 г., по време на която е проучена южната част на долината на Средна Струма (Домарадски et al. 2001; Кулов 2009, 17).

Начинът на обхождането на оставащата на север до Кресненското дефиле част на долината е сходен с този на експедиция „Струма“ от 70-те и 80-те години на 20 век. Целта на методологическата приемственост е да се достигне до сравнително единна по отношение на качеството на локализиране на обектите картина, която да позволи сравняването на резултатите от старите и новите кампании¹. Въпреки сходния подход, броят на локализирани през 2009 г. обекти на кв. км е по-малък от средната стойност от кампаниите на „Струма“ 78-82. През 2009 г. на площ от ок. 45 км² бяха документирани 69 обекта, което прави средно по 1,5 обекта на кв. км. Тези стойности са значително по-ниски от резултатите от 1978-1982 г., когато са регистрирани средно 2,14 обекта на кв. км (1800 на площ от 840 км²). Причината за разликата трябва да се търси в съвременното състояние на терена, който с малки не се разоравя и предоставя много по-ограничена възможност за наблюдение².

Обхожданията започнаха от землището на с. Лебница, от юг на север, по десния бряг на р. Струма. След достигане на северната границата на община Сандански, обхожданията продължиха по левия бряг на реката, в землището на с. Плоски (обр. 1).

Най-ниско разположените обекти са локализирани или в основата на склонове, над съвременната заливна тераса на реката с н. в. от ок. 100-120 м, или върху първите възвишения на Малешевска планина на височина до 150-200 м. Вероятно не е случайно, че селища с такова разположение са обитавани само през късната античност (КА)³ (1006-Парцел Угринови; 1002-Ганска чука; 1007-Орничето; 1024-Валого; 1027-Дядо Васильовата нива (обр. 1). Разстоянието от ок. 4,5 км между 1007-Орничето и 1024-Валого вероятно не отразява древната гъстота на селищата, тъй като голяма част от удобна надзаливна тераса на реката е затрупана от депо за отпадъци и не може да бъде проучена. За това, че разстоянието между разположените близо до реката късноантични селища с голям земеделски потенциал може да е по-малко (ок. 2 км), свидетелстват и някои некрополи (1004-Веселиница и 1008-Бельовица), които вероятно бележат разположението на нерегистрирани селища. В зоната на ниските селища с добър земеделски потенциал би трябвало да се очакват и обекти от неолита и халколита, ако се съди по намиращите се в същата височинна зона, южно от обхожданата територия, селища Дамяница и Промахон-Тополница. Междинен характер по отношение на разположението – от една страна на естествено укрепено възвишение, а от друга – в непосредствена близост до годни за земеделие заливни тераси има селището 1020-Чуката/Чочковица, което може да бъде датирано най-общо в края на II и началото на I хил. пр. Хр (обр. 1)⁴. Мястото на този обект е стратегическо, тъй като дава възможност за контрол на долината на Лебнишка река и движението по десния бряг на Струма.

Следващата зона на разположение може да бъде характеризирана като зона на селища, намиращи се на склонове, хълмове и върхове. Тя не е хомогенна и общият критерий се свежда до липсата на плодородни заливни речни тераси в непосредствена близост до обектите⁵. Долната, т.е. най-ниската ѝ граница е разположена на ок. 1,5-2 км от заливните тераси на Струма, а горната не е известна, тъй като обхожданията достигнаха само на ок. 7 км от заливната тераса на реката. Най-ранното селище в тази зона е от ранния неолит (1051-Подо юг), а най-високо разположеното е селището с големи размери 1013-Кръстилски връх/Локвата, от което бе събрана керамика от късния халколит и КА.

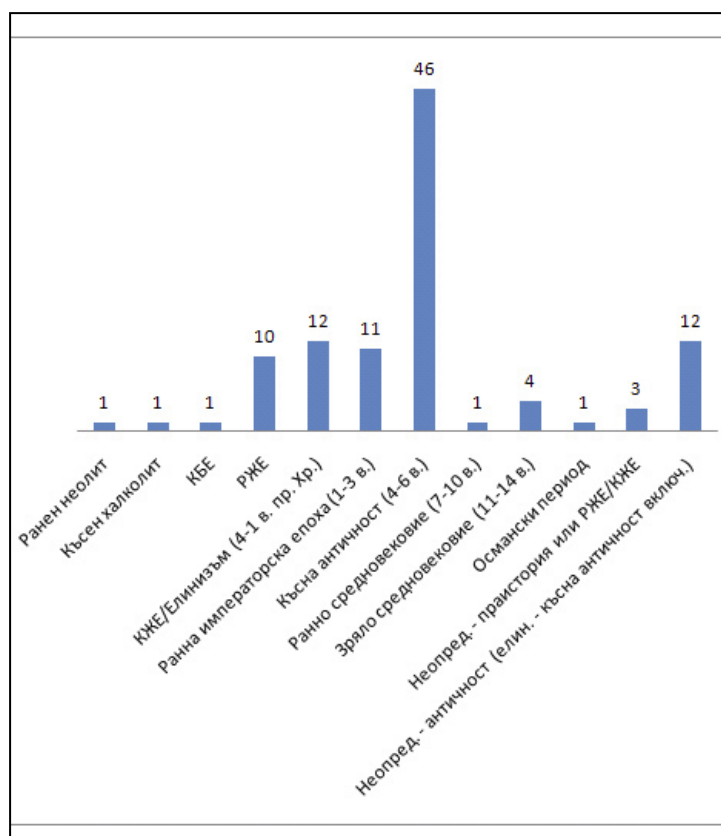
¹ Интензивните обходи, или по-детайлното проучване на ограничена по площ територия (за резултати вж. Alcock 1993, за методи вж. Banning 2002), възприемаме като втори етап от изследването.

² Сравнението на резултатите на експедициите Струма и Скаптопара показват зависимостта между разораване на земята и брой локализирани арх. обекти. При сходен метод на обхождане (от същите изследователи) далеч по-интензивно разораваното Благоевградско поле дава 165 обекта на 60 км² или 2,75 обекта на км² (Гребска-Кулова 2009). В сравнение с останалата територия на страната, стойностите от 2-3 обекта на км² трябва да бъдат квалифицирани като малки (Нехризов, Цветкова 2009, 776).

³ Според сведения на местното население съвременните села в тази зона (Лебница, Струма, Вълково, Драката) са основани през 19 и 20 в. Като причина за избягването на най-плодородната част на долината на Струма в миналото местните посочват „турците“.

⁴ Обектите от този период (1021, 1031 (?), 1034, 1058, 1064, 1065, 1067, 1068, 1069) са далече от заливните тераси на р. Струма.

⁵ Това не означава, че в територията на селищата няма такива земи. Според едно от основните схващания на *Site Catchment Analysis*, територията на селище с предимно земеделски поминък се определя от времето, необходимо, за да се стигне от селището до нивите, което не трябва да надвишава един час ходене в едната посока и обикновено има диаметър от ок. 2 до 5 км (Bintliff 1999). Силно пресеченият релеф в района над заливните тераси на Струма показва, че не трябва да се очакват земеделски земи на разстояние по-голямо от 2-3 км от селищата.

Обр. 2. Разпределение на регистрираните обекти по периоди

За отбелязване са следите от интензивна човешка дейност (каменна архитектура) през елинизма и КА под скалния венец на Кръстилски връх (н. в. 810 м), където бе събрана и керамика от зрялото средновековие (1014). По-малка е концентрацията на находки на съседния Палатски връх (1030, н. в. 586 м), с находки от КА и ранното средновековие.

Разпределението на документираните археологически обекти по периоди (обр. 2) не е изненадващо, що се отнася до античността и средновековието, тъй като показва картина, която е сходна с резултатите от други обходи на Източния Балкански полуостров (напр. Conrad 2008). По-малкият брой документиран обекти от късната бронзова епоха в Санданско-Петричкото поле в сравнение с Благоевградското, вероятно се дължи на липсата на укрепени постройки от типа на „Кайменска чука“, които за разлика от тънкослойните плоски селища се откриват значително по-лесно при обходи. Некрополът от КБЕ в центъра на Сандански показва, че долината не е била безлюдна в края на II хил. пр. Хр.

Литература

- Домарадски et al. 2001:** М. Домарадски и кол. Материали за археологията на Средна Струма. – Разкопки и проучвания, 27, София, 2001.
- Гребска-Кулова 2009:** М. Гребска-Кулова. Теренни археологически обхождания в Благоевградска община. – Изв. РИМ Благоевград, 4, 2009, 37-52.
- Кулов 2009:** Ил. Кулов. Състояние на теренните археологически обхождания за регистриране на археологически паметници в Благоевградска област. – Изв. РИМ Благоевград, 4, 2009, 13-22.
- Нехризов, Цветкова 2009:** Г. Нехризов, Ю. Цветкова. Издирване на археологически паметници на територията на община Неделино. – АОР за 2008, София, 2009, 774-776.
- Alcock 1993:** S. Alcock. *Graecia Capta. The Landscapes of Roman Greece.* – Cambridge University Press. Cambridge, 1993.
- Banning 2002:** E. B. Banning. *Archaeological Survey.* – Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York et. al. 2002.
- Bintliff 1999:** J. Bintliff. *Settlement and Territory.* – In: G. Barker (ed.) *Companion Encyclopedia of Archaeology*, 1, London et. al., 1999, 505-545.
- Conrad 2008:** Sv. Conrad. *Die Besiedlung um Iatrus und Novae an der unteren Donau.* – В: Р. Иванов (ред.) *Римски и ранновизантийски селища в България*, 3, София, 2008, 68- 82.

№26. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОД В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. ДОБРИНИЩЕ

Владимир Баряков

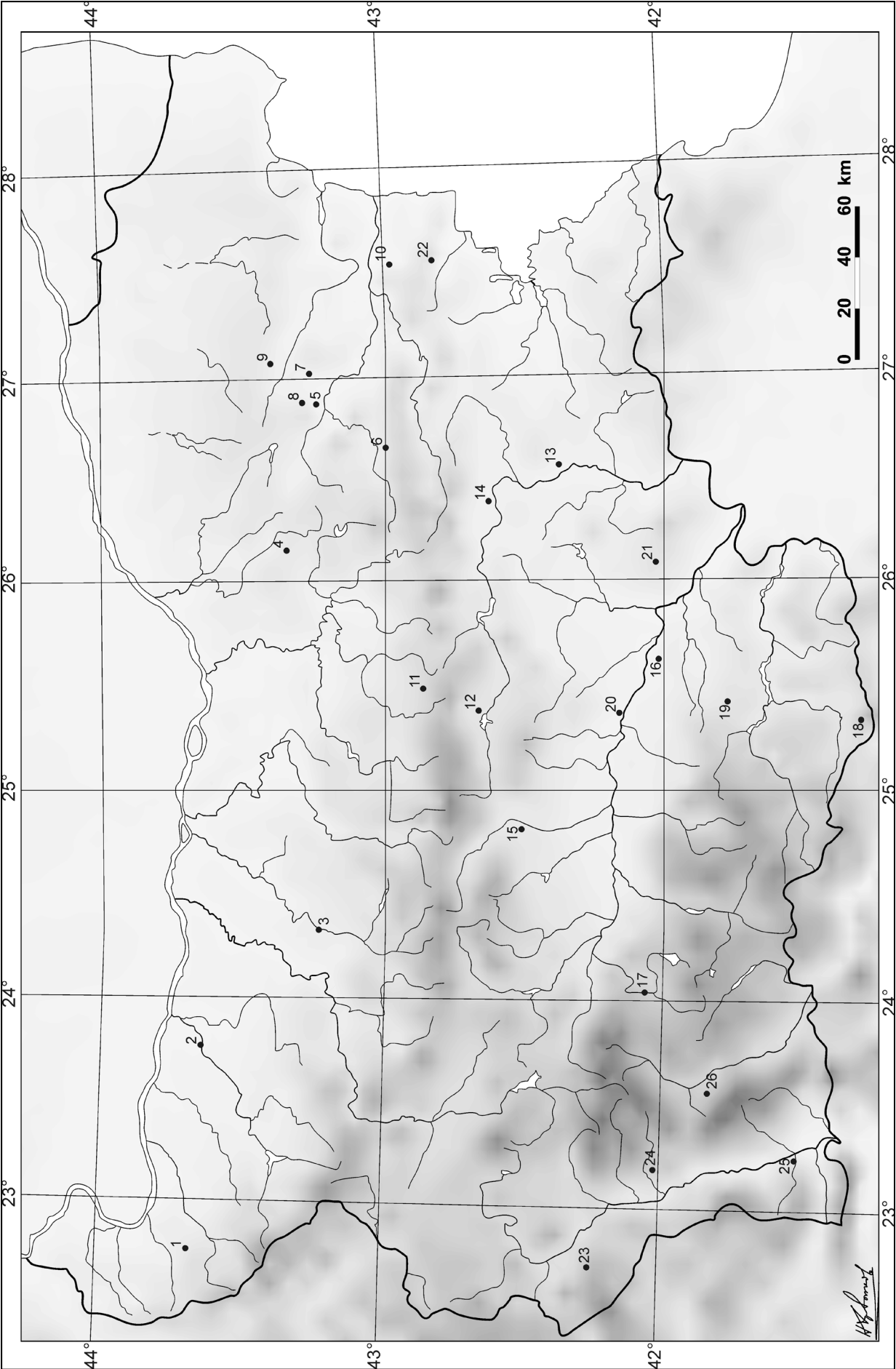
През август 2009 г. бе извършен обход в землището на гр. Добринище с участието на Владимир Баряков, уредник в МК гр. Банско, Александър Краваров, кмет на гр. Банско, Никола Сакарев, кмет на гр. Добринище и доц. д-р Костадин Рабаджиев от Катедрата по Археология на СУ „Св. Климент Охридски“.

В м. Гумница, на около 4 км ЮЗ от гр. Добринище, са видими следи от селище – личат останки на сгради, а по сведения на местни жители са откривани и римски монети на император Нерон.

В м. Добречково, на около 4,5 км ЮИ от гр. Добринище, са регистрирани следи от поселищен живот – строителна и битова керамика. Керамиката е трудно определяема като дата, а без сондажни проучвания трудно може да се очертае застроеното пространство.

В м. Лошин, на около 10 км от гр. Добринище по пътя за гр. Гоце Делчев, от лявата страна на шосето се наблюдава земен насип – могила (?), висока ок. 10 м и диаметър приблизително 35 м. В северната част бе регистриран иманярски изкоп – тунел, водещ към центъра на съоръжението. Отсъстват следи от керамика, изхвърлената от иманярите пръст бе песъчлива. В дълбочината на изкопа се долавя каменно струпване, като трудно би могло да се определи дали е с изкуствен характер, или резултат от насипване. Наложителни са проучвания за изясняване характерът на могиления насип.

В м. Мочарата, на ок. 12 км Ю от гр. Добринище, достигната по черен, трудно проходим път високо в Пирин, бяха регистрирани скални масиви със следи от изкуствена обработка – басейнчета, ниши, улеи. Отсъстват следи от друга съзнателна дейност в района, липсва и керамика, която да ни насочи към времето на тяхното създаване, ако те наистина са резултат от човешка дейност. На около 1 км източно от каменните образувания има и могила с конусовидна форма, висока ок. 10 м с диаметър 25 м. Около нея има изкопи и големи каменни блокове, някои от тях носят следи от обработка (?), и вероятно резултат от иманярска намеса. Наложително е проучване и консултация с петролог за характера на каменните форми.

Карта 5. Раздел Терени обхождания